

Univerzita Hradec Králové
Filozofická fakulta

Bakalářská práce

Univerzita Hradec Králové

Filozofická fakulta

Katedra sociologie

Lokální a regionální diference volebního chování

Bakalářská práce

Autor: Bc. Filip Matřha
Studijní program: B6703 Sociologie
Studijní obor: Sociologie obecná a empirická
Forma studia: Prezenční
Vedoucí práce: Mgr. Josef Bernard, Ph.D.

Hradec Králové, 2017

Zadání bakalářské práce

Autor: Filip Mařha
Studium: F13162
Studijní program: B6703 Sociologie
Studijní obor: Sociologie obecná a empirická

Název bakalářské práce: Lokální a regionální diferenciace volebního chování
Název bakalářské práce AJ: Local and regional differentiation of voting behavior

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Bakalářská práce se bude zabývat problematikou prostorových rozdílů ve volebních preferencích voličů, respektive lokální diferenciací výsledků parlamentních voleb. Budou prozkoumány následující otázky: Jak závisí volební výsledky v určité lokalitě na socioekonomické struktuře jejího obyvatelstva? Lze sledovat kromě vlivu sociální kompozice také další prostorové efekty, zejména rozdíl volebních výsledků ve městech a na venkově? Práce bude analyticky využívat tradičního rozdělení politického spektra na levicí a pravici a na jednotlivé stranické rodiny. Metodologicky bude práce využívat analýzu sekundárních dat z volebních výsledků v jednotlivých volbách do poslanecké sněmovny parlamentu ČR.

Kostecký, Tomáš a kol. Koho volí Vaši sousedé? Prostorové vzorce volebního chování na území Česka od roku 1920 do roku 2006, jejich změny a možné příčiny. Praha: Sociologické nakladatelství SLON. 2014 Balík, Stanislav. Kontinuita či diskontinuita voličských vzorců? Volební podpora KSČ a KSČM v prostoru dnešního Olomouckého kraje v období 1929 1935 a 1996 2002. Evropská volební studia, 1, č. 1, s. 38-60. 2006 Bernard, Josef, Kostecký, Tomáš. Prostorový kontext volebního chování jak působí lokální a regionální prostředí na rozhodování voličů. Sociologický časopis, 50, č. 1, s. 3 28. 2014 Dalton, R. J., Anderson, Ch. J. Citizens, Context, and Choice: How Context on How Americans Vote. American Politics Research. Oxford University Press. Oxford. 2011 Daněk, P. Existuje politická kultura českého pohraničí. Geografie, 105, č. 1, s. 50 62. Lewis, P., ed. Party Structure and Organisation in East-Central Europe. Edward Elgar Publishing Ltd., Aldershot.

Garantující pracoviště: Katedra sociologie,
Filozofická fakulta
Vedoucí práce: Mgr. Josef Bernard, Ph.D.
Oponent: Mgr. Petr Vašát, Ph.D.
Datum zadání závěrečné práce: 2.11.2015

Anotace

Mařha, Filip. 2017. *Lokální a regionální diferenciaci volebního chování*. Hradec Králové: Filozofická fakulta, Univerzita Hradec Králové. 74 s. Bakalářská práce.

Bakalářské práce se bude zabývat problematikou prostorových rozdílů ve volebních preferencích voličů, respektive lokální diferenciaci výsledků parlamentních voleb. Budou prozkoumány následující otázky: Jak závisí volební výsledky v určité lokalitě na socioekonomické struktuře jejího obyvatelstva?

Práce bude analyticky využívat tradičního rozdělení politického spektra na levici a pravici a na jednotlivé stranické rodiny.

Metodologicky bude práce využívat analýzu sekundárních dat z volebních výsledků v jednotlivých volbách do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR.

Klíčová slova: volby, volební chování, lokální rozdíly, voličské preference, stranický systém

Annotation

Mařha, Filip. 2017. *Local and regional differentiation of voting behavior*. Hradec Králové: Faculty of Arts, University of Hradec Králové. 74 pp. Bachelor Degree Thesis.

The bachelor thesis will deal with the issue of spatial differences in electoral preferences of voters, or local differentiation of results of parliamentary elections. The following questions will be explored: How does election results in a particular location depend on the socio-economic structure of its population?

The thesis will analytically use the traditional division of the political spectrum on the left and right and on the individual party families.

Methodologically, the thesis will use the analysis of secondary data from election results in individual elections to the Chamber of Deputies of the Czech Parliament.

Keywords: election, electoral behavior, local differences, voter preferences, party system

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracoval samostatně pod vedením vedoucího bakalářské práce a uvedl jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 10. 7. 2017

Poděkování

Na tomto místě bych chtěl poděkovat vedoucímu mé bakalářské práce, Mgr. Josefu Bernardovi za veškerou pomoc, připomínky i rady v průběhu psaní této práce, čas i ochotu. Rovněž děkuji všem těm, kteří mi byli v průběhu její tvorby oporou.

Obsah

Úvod	9
1. TEORETICKÉ KONCEPTUALIZACE	12
1.1. Demokratizační proces a volby	12
1.2. Demokratický a volební systém v České republice	15
1.3. Stranický systém a jeho stručný vývoj	18
2. TEORETICKÁ VYSVĚTLENÍ VOLEBNÍHO CHOVÁNÍ	22
2.1. Teorie volebního systému.....	23
2.2. Teorie konfliktních linií (cleavages).....	25
2.3. Teorie třídně podmíněného hlasování	27
2.4. Teorie politické socializace	33
2.5. Teorie stranické identifikace	35
2.6. Teorie racionální volby.....	38
3. STAV DOSAVADNÍHO POZNÁNÍ	40
4. EMPIRICKÁ ČÁST PRÁCE	43
Závěr	70
Seznam použité literatury	73

Úvod

V této bakalářské práci se zabýváme primárně tím, co determinuje občany v rozhodování o tom, komu v jednotlivých volebních kláních do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky udělí svůj hlas. Zkoumány jsou volby, jež proběhly od roku 1996 dosud. Důvodem zúžení zkoumaného vzorku voleb je specifická a nestabilní situace raného transformačního období, kdy nebyl stranický systém ještě zcela vykrytalizován a ukotven, byl v mnohém odlišný od pozdější situace i od voličských vzorců pozdější etapy české politiky. Obdobně jako i v jiných postkomunistických zemích, i u nás se první svobodné volby týkaly spíše zhodnocení starého režimu, nadto se vyznačovaly volební účastí takřka všech oprávněných voličů. Až do roku 1996 navíc české politice vévodila pravice, z dnešního retrospektivního pohledu se jednalo o období, kdy se stranický systém teprve postupně stabilizoval, reorganizoval a utvářel.

Tématika prostorových disparit volební podpory českých politických tvoří jádro našeho zájmu i proto, že její hlubší objasnění může přispět k detailnějšímu pochopení příčin rozdílností mezi smýšlením obyvatel žijících v rozličných částech země, tedy nejen v různě velkých sídlech, ale také různými charakteristikami poznamenanými. Pokus vysvětlit rozdíly ve výši volební podpory v prostoru nadto může pomoci samotným politickým stranám v jejich volební strategii a čtenáři se mohou dozvědět něco o tom, co vlastně vše stojí za volbou jejich spoluobčanů.

Dodejme na tomto místě i to, že volby představují stěžejní akt reprezentativní formy vládnutí, prostřednictvím něhož se formuluje budoucí směřování státu, prosazovaná vládní politika, a to vnitrostátní i mezinárodní. Volební výsledky určují sílu jednotlivých stran a jejich reálný vliv na politické scéně. Čím mandátově silnější je daná politická strana, tím pravděpodobněji se stane členem vlády (v ČR typicky vlády koaliční) a tím spíše pak bude moci prosazovat stěžejní prvky svého volebního programu.

Hlavním cílem bakalářské práce je deskripce a analýza volebního chování, zejména z pohledu odlišností ve výši volebních zisků politických stran a hnutí za určitých sociálních a socioekonomických charakteristik.

Práce tedy vychází z premisy, že volební podpora není zcela rovnoměrně rozprostřena napříč územím. Bylo by chybné předpokládat, že lze generalizovat natolik, aby bylo možno říci, že celá republika volí podobně (homogenně), a že neexistují místní specifika volební podpory jednotlivých stran. A to i navzdory

relativně velké společenské homogenitě, která byla navíc ještě posilována v období nedemokratického komunistického režimu v letech 1948 až 1989.

Ústřední výzkumnou otázkou je zjištění síly vztahu korelace (a míry její kontinuity) mezi socioekonomickými znaky území a výší podpory pro strany pravicové na jedné straně, a strany levicové na straně druhé. Budeme zkoumat stěžejně efekt výše nezaměstnanosti měřené na úrovni obvodů obcí s rozšířenou působností (ORP) na pravděpodobnost preference pravicově nebo naopak levicově ideologicky zaměřené politické strany.

Hypotézy, které mohou posloužit k zodpovězení námi položené výzkumné otázky, jsou následující:

- 1) Vysoká nezaměstnanost negativně ovlivňuje pravděpodobnost vysoké podpory pro pravicové strany.
- 2) S větším počtem zaměstnavatelů v dané oblasti souvisí větší volební zisky pravicové politiky.

Z metodologického pohledu se jedná o případovou studii týkající se volebního chování české společnosti, která se účastní voleb, vzorců jejího volebního chování v čase. Jde o kvantitativní studii, jejímž úmyslem je pokusit se vysvětlit, proč v různých regionech volí obyvatelé různým způsobem ve volbách do Poslanecké sněmovny České republiky. Bude postupováno v souladu s tzv. kontextuálním přístupem, který se více orientuje na prostorové proměnné související s volebním chováním voličů. K empirické analýze budou využita agregovaná data dostupná ze Sčítání lidu, domů a bytů z let 1991, 2001 a 2011 a jednotlivé procentuální volební výsledky vybraných politických stran z voleb konaných do PS PČR v období let 1996 – 2013.

V první části práce nastíníme samotný přechod k demokracii, jeho průběh a proběhnuvší transformační změny po desítkách let existence české společnosti v nesvobodném komunistickém prostředí. Dále rovněž připomeneme podstatné náležitosti, jež by měly všeobecně nezávislé a plně demokratické volby splňovat k tomu, aby se mohly stát zcela férovou soutěží politiků, politických stran a politických programů.

V další podkapitole se pak zaměříme konkrétně zejména na volby do dolní komory našeho parlamentního tělesa, nastíníme pravidla stávajícího volebního systému, metodu používanou pro přepočítání hlasů na parlamentní křesla (mandáty) a také další zákonitosti a specifika českého politického a stranického života. Rovněž si blíže popíšeme jednotlivé politické strany stojící v centru našeho zájmu.

V druhé kapitole představíme možná teoretická vysvětlení volebního chování, tedy upozorníme na fakt, že na danou problematiku lze jen stěží nahlížet pouze z jedné perspektivy, neboť jde zřejmě téměř vždy o spojení více faktorů, které ovlivňují konečnou volbu. Ve třetí kapitole se pokusíme shrnout námi zkoumanou problematiku z hlediska odborných prací jiných autorů, uvést jejich stěžejní poznatky a závěry jejich výzkumů.

Další a zároveň závěrečná část již bude částí empirickou, pozornost bude tudíž věnována výzkumné otázce, zodpovězeny budou hypotézy představené v tomto prologu. Pomocí provedených analýz ve statickém programu SPSS konkrétně vyložíme souvislosti mezi námi vybranými nezávislými proměnnými na proměnnou závislou (volební výsledky zvolených politických stran – stranických/ideologických rodin v jednotlivých volbách).

V samotném závěru pak celou práci shrneme a zamyslíme se nad možným budoucím vývojem v této tématice.

Politologie ani sociologie nejsou podobné matematice či fyzice v tom smyslu, že ani jedna nestanovuje zákonitosti plně platné po staletí, za každé situace a celosvětově. Globální i vnitrostátní situace se mění spolu s tím, jak se mění ožehavost různých témat a vlivů v očích obyvatel, proto i blízká budoucnost může přinést zcela nové, dosud nepoznané události. Ve volebním chování to může být a v mnoha případech již je kupříkladu nárůst volebních preferencí zcela nových, radikálních či populistických stran. Přesto, nebo právě proto se v této práci pokoušíme rozebrat volby uplynulé a jejich analýzou odhalit některé z faktorů, jež je svým významem ovlivnily a jež mohou determinovat i volby příští.

1. TEORETICKÉ KONCEPTUALIZACE

1.1. Demokratizační proces a volby

Plně svobodné volby jsou jedním ze stěžejních předpokladů k vytvoření fungujícího a odpovědného demokratického systému vládnutí v každé zemi.¹ Představují nezbytnou podmínkou plnoprávné demokracie, jejího přetrvávání a jejího faktického posílení skrze vyjádření převažujících politických požadavků občanů a utlumení jejich eventuální nespokojenosti s dosavadním stavem věcí prostřednictvím výměny dosud vládnoucí politické elity (Klíma 1998: 184; Linek 2010: 118; Charvát 2013: 62; Linek 2013: 11).

Naše země patří k tzv. postkomunistickým státům, které byly dlouhé dekády pod politickým a ekonomickým vlivem Sovětského svazu (Kunštát 2013). Etapa komunistických vlád v ČSR (1948² – 1989) se vyznačovala „volební soutěží bez soutěže“. Povinná účast ve volbách³ sloužila jen jako oficiálně prezentovaný hlas „pracujícího lidu“ k navození většího formálního zdání legitimacy jinak autoritativního systému vlády „jedné strany“ – hegemonní Komunistické strany Československa (KSC) (Linek 2010: 201; Kostecký et al. 2014: 7).⁴ Režim měl totalitní ambice, avšak v praxi se jednalo pravděpodobněji o stát autoritářský, jelikož KSC nikdy plně nekontrolovala všechny sféry lidského bytí, spokojila se „jen“ s kontrolou politické situace (Kunštát 2013: 73).⁵ V průběhu tohoto nesvobodného období se KSC podařilo „znechutit“ mnoha lidem eventuální politickou participaci, což částečně promlouvá do české politiky dodnes. Té části společnosti, která nebyla aktivně činná ve straně⁶, se zdálo logicky být stále více „zbytečné až marné“ účastnit se aktivněji veřejného života, z lidí se staly „apolitické loutky“, které uzavřely s režimem neoficiální vzájemnou „dohodu o neútočení“ (Kunštát 2013).⁷ Byla to

¹ Aditivní podmínkou je dále například „...vyvážená struktura mocenských vazeb.“ (Říchová 2012: 85).

² Ve stejném roce byla paradoxně přijata Všeobecná deklarace lidských práv zaručující volební právo jako elementární nárok člověka (Klíma 1998: 184).

³ Pro občany byla povinná účast ze zákona i v období První republiky, v opačném případě hrozil finanční postih či dokonce hrozba žaláře. Volebním právem do Poslanecké sněmovny disponovali občané starší 21 let (Kostecký et al. 2014: 26). V současné době neexistuje volební povinnost u žádných voleb.

⁴ Formálně existovaly i jiné strany, ale skutečnou možnost na podílení se na moci neměly – tzv. systém s hegemonní stranou (Říchová 2012: 102-103).

⁵ Nicméně, jak také uvádí Daniel Kunštát, československý komunistický režim se o kontrolu životů svých občanů přinejmenším pokoušel, více či méně po celou dobu svého fungování.

⁶ Straníků bylo však v průběhu nesvobodných let poměrně mnoho: zejména v období po únoru 1948 bylo členy KSC téměř 1,5 milionů lidí (Kunštát 2013: 51).

⁷ Po vpádu vojska v srpnu 1968 se tato situace prohloubila. „Reformní komunisté“ byli vyloučeni ze strany a éra tzv. normalizace přinesla do myslí běžných lidí ještě větší pocit zmaru (Kunštát 2013).

tudíž doba jakési symbiózy. Vedoucí strana za „mlčení většiny“ oplátkou nabízela různé sociální výhody. Reálně se však jednalo o parazitování a postupem času to docházelo stále více a více „obyčejným“ lidem. Období komunistické nadvlády a jeho důsledky na společnost shrnul Daniel Kunštát (2013: 89): „*Depolitizace společnosti neznamena nic jiného, než téměř úplné vytlačení ideologie – a „politická“ vůbec – ze společenského vědomí.*“

Zařazení Česká republiky do „východního bloku“ nepřinášelo čistě jen politické důsledky, nýbrž také sociální a hospodářské. Státní ekonomika byla řízena centrálně a byla pod vlivem Sovětského svazu (SSSR) (Linek 2010: 19). Lze dokonce říci, že režim v Československu byl jedním z vůbec nejrigidnějších. Spolu s Německou demokratickou republikou (NDR) představovala naše země, především pak česká část jejího území, druh tzv. byrokraticko – autoritativního komunismu, což byl režim, který vykonával (nebo se o něj alespoň snažil) velmi striktní dozor nad společností i svými politickými oponenty, které efektivně potlačoval (Hloušek, Kopeček 2004: 88 – 89; Kunštát 2013: 108 – 109).

Lukáš Linek (2010: 113) dospěl ve své studii s příhodným názvem *Zrazení snu?* k tomu, že dodnes „přibližně třetina české populace se cítí být odcizena od politiky“, tedy, že krédo „politika je škaredá, nejde ovlivnit, a proto jde mimo mě“⁸ je dodnes patrné v myslích veřejnosti (Linek 2010: 209).⁹

Na druhou stranu je třeba mít na paměti, že přesto všechno měla demokracie na našem území svou historii a tradici, neboť zde fungovala již mezi dvěma světovými válkami v období tzv. první republiky. Z toho důvodu není možná překvapivé, že požadavek zcela transparentního volebního klání, vyvstal jako jeden ze základních pilířů tzv. sametové revoluce v listopadu 1989 (Linek 2010: 21; Charvát 2013: 62; Kostecký et al. 2014: 23).

Hlavním zástupcem mohutných protestů s přesahem do politiky se po svém oficiálním zformování dne 19. listopadu stalo Občanské fórum (Linek 2010: 21). To v „roce R“ postupem času převzalo otěže v náhle nastartovaném procesu demokratizace a transformace, jež byl „zažehnut“ studentskou revoltou a následným vzdorným „hlasem ulic“, s cílem demontáže starých struktur a zavedených

⁸ Zhruba dvě třetiny lidí navíc vyřklo názor, že dnešní politici náležitě nereagují na zájmy občanů a hledí jen na zájmy vlastní (Linek 2010: 113).

⁹ Ačkoli samozřejmě tento vývoj mohla ovlivnit i realita již demokratické druhé poloviny 90. let: byly odhaleny nejasnosti ve financování politických stran, poklesl hospodářský výkon země a byla uzavřena tzv. opoziční smlouva mezi hlavními rivaly: ODS reprezentovanou v té době předsedou Václavem Klausem a ČSSD v čele s Milošem Zemanem. To vše mohlo vést k (opětovnému) politickému odcizení, který byl lidem znám již z předlistopadového období (Linek 2010: 134, 210).

politických elit, což v překladu mělo znamenat odstavení KSČ od moci a ono prosazení opětovného konání svobodných voleb (Kostecký et al. 2014: 12). Zásadními aktéry revolučních změn a cestou k nim byly vnějšího charakteru: masové protesty, početně vzrůstající opoziční síly pod „patronátem“ OF a z pohledu komunistického establishmentu také zhoršující se mezinárodní situace, tedy pád režimů v okolních „spřátelených státech“ (Linek 2010: 201; Kunštát 2013: 101-109).¹⁰ I proto OF nakonec své požadavky tykající se odstranění starých „pořádků“ úspěšně po řadě vyjednávání prosadilo¹¹, přičemž první svobodné klání mezi politickými proudy „staré“ a „nové“ skupiny stran se konalo na území Československého státu počátkem června roku 1990 (Linek 2010: 21; Kostecký et al. 2014: 23).¹²

V souvislosti s tímto je vhodné definovat podmínky nezbytné k tomu, aby volby splňovaly základní kritéria k vytvoření svobodné soutěže politických stran. V první řadě musí být klání všeobecné, což znamená, že ti, kteří dosáhli práva volit, nejsou z volby vyloučeni na základě své rasy, pohlaví, majetkové cenzury, náboženské víry, věku a podobně (Klíma 1998: 186- 187). Druhou důležitou zásadou je rovnost, která zaručuje, že každý volič má jen jeden hlas a váha každého odevzdaného hlasu je stejná (Klíma 1998: 187).¹³ Další rys je přímá povaha volebního aktu. Každý musí volit sám za sebe a nelze tuto „pravomoc“ převést na nikoho jiného (Klíma 1998: 188-189).¹⁴ Posledním elementárním předpokladem svobodných voleb je to, že výběr politických stran, případně jednotlivých kandidátů, probíhá ryze tajnou cestou (Klíma 1998: 189). V České republice se to řeší tím způsobem, že volič plní svou „občanskou povinnost“ za plentou, kde do neprůhledné obálky vloží svůj zvolený hlasovací lístek, a posléze ji vhazuje do taktéž neprůhledné volební urny v daném volebním obvodu. Nejčastěji v tom, ve kterém má trvalý pobyt.

¹⁰ Mezinárodní situace se změnila ve prospěch „demokratizačních tendencí“: USA důsledněji prosazovaly politiku lidských práv a svobod, SSSR za Gorbačova ustoupil ze své „politiky dohledu“ a delegoval veškerou zodpovědnost na vlády jednotlivých satelitních států. Nadto pády komunistických režimů v okolních státech (Polsku, Maďarsku), zejména v NDR ovlivnily uvažování i českých komunistů, kteří se ocitli v letargii (Kunštát 2013: 103-104).

¹¹ „V zásadě všechny střeoevropské přechody byly tak či onak vyjednané“ (Kunštát 2013: 110).

¹² Účast byla rekordně vysoká, jednalo se jakési referendum o starém režimu.

¹³ To je stanoveno volebním systémem, v některých zemích disponuje volič i více hlasy – například dvěma, což je časté ve smíšeném volebním systému: typicky například v Japonsku.

¹⁴ V některých státech je možnost volit i v zastoupení – př. Belgie, Francie, Nizozemsko, s tím, že zastupující volič učiní konkrétní krok, ke kterému je pověřen (Kostecký et al. 2014: 12). Volba prezidenta USA probíhá též de facto nepřímo - skrze systém volitelů (Klíma 1998: 189).

1.2. Demokratický a volební systém v České republice

Jádro pozornosti této práce představují volby do dolní komory našeho parlamentu. Volby jsou obecně velmi důležité v nastolení uspokojivé reprezentace většinových přání veřejnosti a nabytí legitimacy vládního rozhodovacího procesu (Klíma 1998: 184-185). „*Umožňují občanům vyjádřit své preference volbou kandidátů a stran s důsledky pro to, kdo bude vládnout a jaké veřejné politiky bude prosazovat*“ (Linek 2013: 11).¹⁵ Podobně to zřejmě cítí i samotní občané, protože se těchto voleb tzv. „prvního řádu“ pravidelně účastní největší podíl oprávněných voličů, v posledních letech se účast v nich pohybuje v okolí 60% (Volby.cz).¹⁶ Zde je nutné si uvědomit, že obdobně jako ve světě, i u nás se až do roku 2002, kdy dosáhla svého historického minima: 58%, volební docházka nepřetržitě snižovala. Poté sice mírně vzrostla o šest procentních bodů k roku 2006, v roce 2010 ovšem o dvě procenta klesla na necelých 63%, k doposud posledním volbám do dolní komory v roce 2013 se pak dostavilo pouze necelých 60% všech oprávněných voličů (Volby.cz; Linek 2012: 49). Průměrná účast ve volbách do Poslanecké sněmovny PČR od roku 1996 do roku 2013 činí zhruba 65,5%. Přesto se jeví tyto volby nejlepším možným „lakmusovým papírkem“ převažujících preferencí, nálad a tendencí české veřejnosti (Kostecký et al. 2014: 8 - 9).

Forma vlády v naší zemi je parlamentní demokracie¹⁷ a jedná se o demokracii konsolidovanou, což není v postkomunistickém prostoru zas až tak příliš hojný jev (Říchová 2012: 83). Blanka Říchová pokládá za konsolidovanou demokracii stav, v němž dobře funguje na státu nezávislá občanská společnost, v němž se žádné relevantní skupiny nesnaží dosáhnout svých cílů násilím a v němž existuje konsenzus mezi voliči a volenými politickými elitami v tom, že jediným legitimním prostředkem pro naplňování politických cílů jsou demokratické instituce a procedury (volby) (Říchová 2012: 83). Stěžejní úlohu vykonává moc zákonodárná, přičemž platí princip tzv. sdílené moci. Vláda je v rámci něho zodpovědná dolní komoře parlamentu, která ji k tomu, aby mohla začít vykonávat svou činnost, musí nejprve udělit svou důvěru, zároveň ji může kdykoli ve funkčním období vyslovit nedůvěru

¹⁵ Další funkcí voleb může být, že „... slouží k tomu, aby se voliči zbavili těch politiků, s nimiž už nejsou spokojeni.“ (Linek 2010: 200).

¹⁶ Voleb do obecních zastupitelstev se účastní méně než polovina voličů, do krajských zastupitelstev méně než dvě pětiny občanů a nejmenší účast, zhruba třetinovou, pak vykazují volby do Evropské unie (Linek 2012: 18). Na druhou stranu se vláda a ani jedna z komor českého parlamentu netěší příliš velké důvěře v očích voličů. Pravidelně má vyšší kredibilitu nejen hlava státu, ale i místní zastupitelstva (Linek 2010: 119).

¹⁷ V Evropě se jedná o vůbec nejhojněji praktikovaný systém vlády (Říchová 2012: 84).

(Říchová 2012: 60).

Zákonodárnou mocí v ČR disponuje bikamerální parlament (Kostelecký et al. 2014: 14-15). V českém případě se jedná o tzv. asymetrický bikameralismus, což znamená, že dolní komora je v silnějším postavení než komora horní (Kostelecký et al. 2014: 16).¹⁸ Z prismaticu větší významnosti dolní komory *de iure* i *de facto* z pohledu politických stran i občanů¹⁹ jsou proto volby do ní stěžejním předmětem zájmu překládané práce (Kostelecký et al. 2014: 20, Linek 2013: 12-13).²⁰

Do PS ČR je od počátku 90. let konstantně voleno pomocí poměrného volebního systému, v dolní sněmovně dohromady zasedá celkem 200 poslanců, kteří jsou voleni na čtyřleté funkční období voliči staršími 18 let (Kyloušek et al. 2007: 82; Linek 2013: 13; Kostelecký et al. 2014: 16-21).²¹ K přepočtu hlasů na mandáty je v současné době využívána D'Hondtova matematická formule (Kostelecký et al. 2014: 21).²² Ta je obecně považována za spíše nahrávající velkým stranám (Klíma 1998: 199). Každá politická strana předkládá své kandidátní listiny v jednotlivých volebních obvodech, které kopírují kraje a říká se jim proto volební kraje. Jedná se o tzv. listinný volební systém proporčního zastoupení, voliči volí spíše politickou stranu jako celek, než individuálního kandidáta – politika (Klíma 1998: 198). V českém případě funguje kompromis mezi přísně vázanou (tzn. bez možnosti udělení preferenčních hlasů) a volnou kandidátní listinou (tzn. lze udělit preference jakémukoli kandidátovi bez ohledu na politickou stranu) v podobě praxe tzv. vázané kandidátní listiny. Jde o omezenou možnost preference určitých kandidátů z jednoho seznamu politické strany, kdy voliči mohou (ale také nemusí) vyjádřit zakroužkováním limitovaný počet svých sympatií – preferencí omezenému počtu kandidujících politiků (Klíma 1998: 199-201).

¹⁸ Dolní komora může přehlasovat veto Senátu, případně i veto prezidenta republiky, a má tedy v zákonodárném procesu vždy poslední a rozhodující slovo. Schvaluje také státní rozpočet, mezinárodní smlouvy a dříve se spolu se Senátem podílela na nepřímé volbě hlavy státu.

¹⁹ Jak poznamenává Lukáš Linek (2010: 120): „na Senát je nahlíženo jako na „chudého příbuzného“ *mocensky silnější Poslanecké sněmovny a vlády*.“

²⁰ V České republice je parlamentní systém vlády, kde nejdůležitější úkony koná parlament, zejména pak vláda, v jejímž čele stojí premiér. Nicméně v některých zemích se můžeme setkat s tím, že hlavní slovo má prezident – prezidentský systém, typickým případem jsou Spojené státy, nebo se jedná o poloprezidentský systém, jako je tomu v současnosti ve Francii.

²¹ Poměrný volební systém – na základě předložených kandidátních listin jednotlivých politických uskupení - má na našem území dlouhou tradici, volilo se jím již v období po ustavení tzv. první republiky, od roku 1918, volebním právem už disponovaly i ženy, což nebylo v Evropě tou dobou zdaleka běžné (Kyloušek et al. 2007: 47). Účast ve volbách byla za první republiky obligatorní (Kostelecký et al. 2014).

²² Do roku 1938 byla používána Hareova kvóta (Kyloušek et al. 2007: 47). Do roku 1998 byly mandáty přidělovány na základě Hagenbach-Bischoffovy metody. Nyní se užívá d'Hondtova volební kvóta, která byla dříve používána pro volby nižší, do místních zastupitelstev. (Linek 2013: 13)

Volebních obvodů bylo do roku 1998 dohromady osm, od roku 2002 se jejich počet schválením volební reformy zvýšil na čtrnáct, což platí doposud (Linek 2013: 13; Voda 2015: 36).²³ Subjekty, které jsou stabilním prvkem přítomným v parlamentu, překládají své listinné seznamy kandidátů pravidelně v každých volbách ve všech volebních oblastech (Kostelecký et al. 2014: 7, 21).

Většina států z důvodu omezení nezdravé rozdrobenosti (fragmentace) politického spektra sáhla k zavedení určité procentuální výše minimální hodnoty zisku hlasů nutnou ke vstupu do parlamentního tělesa (viz Klíma 1998: 203-204). Nejinak je tomu i v ČR. K tomu, aby mohlo některé z politických uskupení po volbách reálně obsadit křesla v parlamentu, je zapotřebí, aby ve volbách překročilo celostátní 5% omezovací volební kvorum, čímž se snižuje počet stran v dolní komoře parlamentu (Kostelecký et al. 2014: 22, 24; Voda 2015: 36).²⁴ V případě kandidujících koalic o více stranách byla klauzule 7% a teoreticky tedy bylo příznivé tímto způsobem s někým kandidovat, což v minulosti učinila například KDU – ČSL. Později ovšem byla tato laťka opravňující kandidující subjekty ke vstupu na parlamentní půdu navýšena na 10% pro dvoučlenné koalice, 15% pro tříčlenné a 20% pro subjekt skládající se z více elementů než ze tří (Kostelecký et al. 2014: 22). V České republice počet parlamentních stran klesal až ke čtyřem po volbách v roce 2002, od voleb 2006 opět vzrostl na pět a po posledních volbách v roce 2013 dokonce do poslaneckých lavic zasedli zástupci ze sedmi odlišných politických aktérů (Volby.cz).

Není možné, aby se voleb do dolní komory českého parlamentu účastnili samostatně kandidující nezávislí kandidáti (Kostelecký et al. 2014), naopak ve volbách do horní komory (Senátu) nezávislí aspiranti vystupují, ještě ve větší míře se tak děje také u komunálních voleb do obecních zastupitelstev měst a obcí (Čmejrek et al. 2010).²⁵

Je ustálenou praxí a k vytvoření vládní většiny, i díky používanému proporčnímu systému, je to v zásadě nezbytné, že se po volbách utváří vládní koalice složené z více relevantních politických stran, buďto více levicově nebo více pravicově programově orientované. V posledních letech se nedokázala v Poslanecké

²³ Spolu s téměř zdvojnásobením počtu volebních obvodů se snížil počet rozdělovaných mandátů. Do voleb 1998 se jich rozdělovalo 13 až 41 (Voda 2015: 36).

²⁴ Zatímco v období 1918 – 1938 žádné procentuální omezení pro vstup do parlamentu neexistovalo (Kyloušek et al. 2007).

²⁵ V tomto případě kandidují nezávislí kandidáti nejčastěji v menších obcích, kde stranická příslušnost kandidáta nehraje velkou roli a spíše se volí na základě „známosti“, nebo z důvodu, že není více kandidátů, kteří by měli o své zvolení zájem (Čmejrek et al. 2010).

sněmovně prosadit žádná čistě levicová či zcela pravicová forma většinového vládního aranžmá. Vždy se jednalo a rovněž tak i v současnosti se jedná buď o koalici středolevicovou, nebo středopavicovou. Je obecně známo, že poměrný volební systém přispívá k tomu, že žádná strana není schopna sama složit vládní většinu (Novák 1997). Díky jeho účinkům na stranický systém je ve volbách úspěšných v průměru více kandidujících politických stran, a to i těch menších, které by jinak v rámci většinového volebního systému spíše neuspěly (Novák 1997).²⁶

1.3. Stranický systém a jeho stručný vývoj

Občanské fórum, jak jsme zmínili v předchozí části, svou „demokratizační misi“ úspěšně splnilo. Premiérové volby v červnu 1990 suverénně vyhrálo. Přesto nesehrálo na politické scéně příliš dlouho roli, poněvadž v sobě zahrnovalo řadu rozličných silných osobností a po krátkém čase se nevyhnutelně rozpadlo pro svou přílišnou názorovou heterogenitu.²⁷ Od roku 1990 se stranický systém postupně reorganizoval a stabilizoval, pomalu ale jistě se otevírala cesta k ustavení soupeření standartních politických stran primárně na základě levo-pravicového politického spektra.²⁸ Z OF se totiž odštěpily pravicové subjekty Občanská demokratická strana (ODS) a Občanská demokratická aliance (ODA). Levicový proud pak zaštiťovalo Občanské hnutí (OH). Tato uskupení se stala dědici OF.

Z počátku v politickém systému dominovala pravice, ztělesněná hegemonem v podobě ODS a jejím lídrem Václavem Klausem.²⁹ Na pravé straně ji v tomto raném období obnovené demokracie sekundovala ODA. Naopak levicově laděné nástupnické Občanské hnutí (OH) ve volebním klání selhalo.³⁰

Dosud stále ne zcela reformovaná strana s jistým antisystémovým charakterem (minimálně pro některé politické strany jistě antisystémová je, navíc nikdy nebyla členem vládní koalice, což například Sartori pokládá za projev tzv. antisystémové strany) a zároveň nástupkyně bývalé KSČ je Komunistická strana Čech a Moravy (KSČM). Po roce 1989 se zasazovala o zachování statusu quo (Linek

²⁶ Po roce 1990 ve sněmovních volbách uspěly například tyto menší strany (které získaly max. 10 % hlasů): ODA, KDU-ČSL, US, DEU, SZ, VV, TOP 09, Úsvit aj.

²⁷ Podobná situace nastala i v ostatních zemích: Polsku či Maďarsku.

²⁸ Jisté levo-pravé soupeření panovalo i v období 1. republiky – levicové síly sdružoval „Hrad“, „pravicová“ byla vláda – agráři (Linek 2013: 43).

²⁹ Václav Klaus byl bývalý předseda Občanského fóra. Později byl oběma komorami na jejich společném zasedání zvolen českým prezidentem, kdy tuto funkci zastával po Václavu Havlovi ve dvou funkčních obdobích za sebou.

³⁰ Těsně nezískalo více než 5% hlasů a neobsadilo tudíž ani jedno parlamentní křeslo (Volby.cz).

2010: 19-20). KSČM se dosud nikdy přímo nepodílela svými poslanci na vládní odpovědnosti, na čemž panovala mezi relevantními politickými hráči jakási tichá dohoda, zároveň je však tato strana stále přítomna v parlamentu ČR již od roku 1990 (Hloušek, Kopeček 2004: 94; Linek 2010: 21).³¹ Až do voleb 1996 byla mimoto nejsilnějším aktérem levicové části politické scény (Volby.cz).

Vedle komunistů levou část spektra obývala Česká straně sociálně demokratická (ČSSD), která také obhajovala do velké míry stávající (tj. tehdejší) pořádky. Kdybychom se přidrželi tématu bydlení, tak lze její počáteční volební výsledky označit za „obydlí skromného typu – garsoniéry“, jinými slovy nedosahovala z počátku příliš velkých volebních úspěchů (Linek 2010: 19-20).

Později se ovšem ČSSD stala jednou ze dvou hlavních politických sil na volební mapě ČR. Představovala zájmy především levicové části veřejnosti a spolu se svým úhlavním pravicovým rivalem ODS tyto dvě strany po dlouhou dobu vévodily stranickému systému a oběma se v podstatě podařilo stát se stranami tzv. „catch – all typu“ („stranami pro všechny“, „univerzálními stranami“) (Hloušek, Kopeček 2004: 93).

Situaci po roce 1989 lze na základě Sartoriho klasifikace označit za „umírněný pluralismus“ (Linek 2010: 44). Na druhou stranu charakteristiky typické pro tento druh pluralismu, jako je „nepřítomnost relevantní antisystémové strany“ nebo „relativně malá ideologická vzdálenost mezi stranami politického spektra“ jsou v českém případě napadnutelné (více o klasifikaci viz Říchová 2012: 106).

Ve volbách do Sněmovny uspělo v roce 1996 šest stran. Vše, co se v období šesti let od roku 1990 událo, vedlo k vytvoření stabilní levo-pravé ideologické osy, která nejdéle od roku 1996 začala hrát v politice i volebním konání občanů prim. Konkuruující si hodnotově-ideologické tábory profilující se obsahově na levo-pravicových programech, tvořily po dlouho dobu s těžně ČSSD na straně jedné, a ODS na straně druhé (Linek 2012: 10; Linek 2013: 14-15). Obě převládající strany lze dle klasifikace stran (viz Říchová 2012: 92) zařadit mezi strany vzešlé z reprezentace odlišných sociálních vrstev (strany třídní), mezi strany masového charakteru a alespoň proklamačně mezi tzv. strany všelidové.

Levicoví sociální demokraté se ve volebním zisku dokázali vyrovnat s výsledkem pravicových občanských demokratů poprvé právě ve volbách 1996,

³¹ Zejména za vlády ČSSD pod vedením Jiřího Paroubka se však zdálo, že KSČM se vládnímu angažmá přibližuje, fakticky se však tato strana dostala zatím jen na komunální úroveň, kde má dokonce svého hejtmana v Ústeckém kraji.

levice si v nich celkově polepšila (Linek 2010: 21-22; Kostecký et al. 2014: 53).³² „V etapě 1992 – 1996 došlo k řadě procesů, které dominanci socioekonomické konfliktní linie potvrdily a zvýraznily“ (Hloušek, Kopeček 2004: 92; srov. Linek 2010: 22). Dělnická a nízkopříjmová povolání tíhla více k podpoře levicové ČSSD, naopak pravicovou ODS podporovali především podnikatelé a vysoce příjmové skupiny elektorátu (Linek 2013: 19). Proč tomu tak bylo a jaké procesy k tomu přispěly, o tom pojednáváme blíže v dalších částech práce.

Po předčasných volbách v roce 1998 se dokonce vítězná ČSSD dostala poprvé ve své porevoluční éře k vládní odpovědnosti. A to především díky osobním animozitám lídrů pravicových stran, které ač společně disponovaly nadpoloviční většinou poslanců, tak se přesto politici zvolení v jejich řadách nedokázali právě pod vlivem událostí, které k těmto volbám vedly, posadit do společných vládních lavic. ODS tak nakonec raději navzdory vyhocené předvolební kampani umožnila svému „úhlavními nepříteli“, tedy ČSSD v čele s Milošem Zemanem, sestavit menšinovou vládu výměnou za post předsedy dolní komory pro svého lídra Václava Klause (Kostecký et al. 2014: 55-57). V tomto kontextu je příhodné zmínit, že od roku 1998 došlo k nárůstu lidí bez práce, což bylo jistě příznivé pro levici, která toto téma pravidelně ve volbách využívá a s níž je ponejvíce spjato (Kostecký et al. 2014: 120-130). I další volby v roce 2002 vyhráli sociální demokraté, kteří složili těsnou parlamentní většinu ve spolupráci s dvoučlennou Koalicí (tvořila ji strana KDU-ČSL a strana US-DEU) (Kostecký et al. 2014: 57-59). V těchto volbách také zaznamenaly zatím největší volební úspěch strany KSČM a KDU-ČSL (Kostecký et al. 2014: 71). U KSČM je na místě tvrzení, že se na jejím úspěchu podílelo nejen zklamání veřejnosti z tzv. opoziční smlouvy mezi ODS a ČSSD, ale také vyšší podíl nezaměstnaných, kteří tradičně tvoří, vedle ekonomicky neaktivních seniorů, značnou část jejího elektorátu (Kostecký et al. 2014: 123). Lidovcům pak k lepšímu zisku pravděpodobně pomohla kandidatura s US-DEU v rámci projektu Koalice, stejně jako protestní apel proti „dohodě o neútočení“ mezi Klausem a Zemanem.

Volby 2006 existující bipolární soupeření dvou nejvýznamnějších stran ještě dále umocnily (viz Lebeda 2007). Oba velcí hráči polistopadové politické scény si polepšili a získali dohromady přes 67% podíl všech voličů, zatímco v předchozích

³² ČSSD i ODS ve volbách od roku 1996 dosahovaly volebních zisků v rozmezí 25 – 35 %, což ukazovalo na jejich trvalou dominanci (Linek 2010: 22).

volbách jim hlasovací lístek odevzdalo „pouhých“ 54% voličů (Volby.cz). O čtyři roky později byl však zahájen trend zcela opačný, občanští a sociální demokraté si dohromady rozdělili jen 42 procent „volebního koláče“.³³ Volby přesto vyhrála ČSSD se ziskem 22% hlasů před druhou ODS s 20%, minimálně v tomto ohledu tak zůstalo vše při starém (Linek 2012: 18-19).

Občanští demokraté přišli o část hlasů na úkor nově kandidujících politických stran: Věcí veřejných (VV) a TOP 09 s tím, že více z nich šlo na vrub pravicové „Topky“ (Linek 2012: 22-23).

Rovněž poslední předčasné sněmovní volby z roku 2013 rapidní pokles preferencí dvou „velikánů“ politického života potvrdily (Kostecký et al. 2014: 65).³⁴ Dohromady si dosavadní stálice politické scény připsaly na svůj společný účet něco málo přes 28% vhozených hlasů a v první řadě se na tom podepsala dramatická ztráta ODS, jež poprvé ve své historii zaznamenala zisk nižší než 10% (Volby.cz)!

Ani současné výzkumy veřejného mínění nenaznačují nic, co by opravňovalo hovořit o nějakém preferenčním návratu k roku 2006. Prozatím to vypadá, že úlohu nejsilnější parlamentní strany dost možná převezme nepřilíš politicky a programově čitelné hnutí ANO 2011, které již ve volebním klání v roce 2013 získalo téměř jednu pětinu hlasů a skončilo těsně druhé, a které v současnosti tvoří spolu s lidoveckými a sociálně-demokratickými poslanci vládní garnituru. V čele strany stojí slovenský podnikatel vlastníci několik významných firem (Agrofert), ale také až do nedávna tištěných i internetových médií (Mafra a.s. – noviny MF DNES, LIDOVKY, TV ÓČKO apod.), miliardář a do nedávna i ministr financí a vicepremiér v koaliční vládě premiéra Bohuslava Sobotky (ČSSD): Andrej Babiš. Jak se k fenoménu „BUDE LÍP“ a „MAKÁME“ postaví ostatní zavedené a standartní politické strany, je věc druhá, neméně zajímavá a i v současnosti jen málo jasná. My však hnutí ANO 2011 v této práci zkoumat nebudeme, jednak z důvodu toho, že nemá tradici, nekandidovalo a neuspělo ve vícero volbách za sebou. Čistě teoreticky tak může následovat cestu Věcí Veřejných (VV) jako tzv. „strany na jedno použití“, jednak proto, že program tohoto hnutí není zcela dobře čitelný a zřejmý na levo-pravé ose, podobně jako tomu ostatně bylo u VV. Vypadá to, že se orientuje na všechny a že dokáže oslovovat voliče různých charakteristik a zázemí a je proto pro téma této

³³ ODS a ČSSD přišly ve volbách 2010 o více než 30% hlasů (Linek 2012: 10). Bipolarita stranického systému je tak minimálně od voleb 2010 narušena.

³⁴ Stranická scéna se od voleb 2010 fragmentovala a po spočítání výsledků z voleb 2013 do poslaneckých lavic usedli zástupci dokonce ze 7 různých politických stran a hnutí (Volby.cz).

práce jen těžko uchopitelné. Obdobným případem je také Úsvit přímé demokracie Tomia Okamury (v současnosti SPD - Strana přímé demokracie), které sice sebralo část hlasů zavedeným politickým stranám, ale ani toto vysoce nestabilní seskupení kolem Okamury nebudeme v práci rozebírat (Kostecký et al. 2014: 70, 136).

Polistopadový politický vývoj je každopádně velmi zajímavý, jaké procesy k němu přispěly, jaké pozadí náhlé turbulence měly a jaké proměnné jej nejvíce ovlivnily, o tom pojednáváme blíže v dalších částech práce.

2. TEORETICKÁ VYSVĚTLENÍ VOLEBNÍHO CHOVÁNÍ

Existují různé přístupy a teoretická východiska, dle kterých je možné interpretovat determinaci chování jedinců u voleb. „Svátkem demokracie“ se zabírá politologie, politická geografie, sociologie, sociální psychologie i jiné vědní disciplíny. Každý z vědních oborů se na problematiku voleb dívá trochu jinak, ideálně je vhodné tyto směry propojit a využít tak více úhlů pohledu (podrobněji viz Kostecký et al. 2014: 10-15). Je téměř jisté, že na každého individuálního jedince budou pravděpodobně působit odlišné ovlivňující proměnné. Každý jsme jiný a mnozí se nepochybně rozhodujeme na základě lišících se zákonitostí (Linek 2013: 23).³⁵ Příčiny vedou k následku a tím je volba či nevolba specifické strany ve volbách. Dokonce i zdánlivě taková kuriozita, jako je počasí, ovlivňuje to, zda se lidé zúčastní volebního aktu, nebo zda raději pojedou za odpočinkem na své chaty. Podobně i zdravotní stav logicky ovlivňuje chuť a možnost dostavit se k volební urně (Klíma 1998: 192).

Tato část práce si proto klade za cíl přiblížit čtenářům více než jen jednu možnou explanační teorii volebního chování. Zaměříme se na bližší popsání možných cest, jakými lze rozplést síť „rozhodovacích nitek“, v podobě jednotlivých teoretických přístupů.

³⁵ U mnohých to bude s největší pravděpodobností směsice různých, ať již navzájem se posilujících, nebo naopak protichůdných pobídek, které ve výsledku vedou k volbě té které politické alternativy. „Pravděpodobně neexistuje žádný sociální jev, který by měl jedinou příčinu“ (Disman 2005: 24). Jak zajímavě zmiňuje italský politolog Sartori (2011: 38): „v kauzální argumentaci není nic bez příčiny: všechno je něčím zapříčiněno, ale pak se důsledek jedné věci stává příčinou věci jiné.“

2.1. Teorie volebního systému

Chování voličů v jednotlivých volbách podmiňuje volební systém (Sartori 2011: 15, 44).³⁶ Již jednou platný volební systém není jednoduché změnit³⁷, jakmile je totiž jednou prosazen, je složité najít podporu napříč politickou scénou k jeho případné úpravě, stává se strategickou veličinou v politickém boji (Sartori 2011: 38-39).

Zjednodušeně řečeno lze rozlišit dva základní druhy volebního systému. Většinový a poměrný (Klíma 1998: 195-196).³⁸ Rozdíly v nich jsou značné a nepřímou spolupůsobí podmínky k rozdílné volbě. Už jen výběr stran se v závislosti na užívaném systému voleb liší.

Majoritní volební systém má tendenci pluralismus stran spíše omezovat, respektive eliminovat reprezentaci menších politických uskupení (Norris 2004: 23; Linek 2013: 12).³⁹ Nadto pomáhá ukotvit postavení dvou stěžejních politických stran, které volí největší podíl voličů. Ty se pravidelně v různých intervalech střídají u vlády, politologická literatura hovoří o tzv. „systému dvou stran“ (*two-party system*) (Duverger 1981: 291; Mair 1997: 200; Klíma 1998: 149).⁴⁰ V takovém stranickém systému pak prakticky neexistuje soupeření více stran na levicovém a pravicovém kontinuu, většina voličů si vybírá jeden ze dvou antagonistických táborů dle své politické orientace⁴¹, přestože by eventuálně raději volili nějakou jinou alternativní stranu, jejich „srdci“ bližší (Klíma 1998: 214). Volí ale na základě rozumového (taktického) kalkulu, jedná se o jakýsi druh racionální volby, protože

³⁶ Sartori (2011: 44) vyjmenovává následující čtyři efekty užívaného volebního systému na voliče: a) bránící, b) manipulující, c) omezující, d) nátlakové

³⁷ Ve většině států je změna ústavních principů umožněna, jen pokud se na tom shodne více než prostá většina zákonodárců v rozhodujícím parlamentním tělese. V ČR v dolní komoře parlamentu. Někde je navíc schválení změny Ústavy podrobena posléze všelidovému hlasování, které musí rozhodnutí parlamentu stvrdit.

³⁸ Existuje však i „střední cesta“ – smíšený volební systém, který v sobě kombinuje prvky z obou druhů a vytváří tak „mix“ volebních pravidel. Používal se například od roku 1993 v Itálii a od roku se praktikuje 1994 v Japonsku (Klíma 1998: 201-202). Dokonce i u nás byli v roce 1989 zastánci zavedení smíšeného systému, avšak nakonec se prosadil historií prověřený poměrný volební systém (Kunštát 2013).

³⁹ Typickým případem většinového systému „prvního v cíli“ („first past the post system“) je Velká Británie. Klíčové je volby vyhrát v co nejvíce volebních obvodech. Politická praxe je taková, že vítězná strana sama skládá většinový vládní kabinet, k čemuž díky volebnímu systému získává pravidelně dostatek mandátů – tedy, „vítěz bere vše“ (Mair 1997: 200; Klíma 1998: 206, 225; Sartori 2011: 15-16).

⁴⁰ Ve zmiňované Velké Británii plní roli těchto dvou největších stran levicoví Labouristé na jedné straně a pravicoví Konzervativisté na straně druhé (Novák 1997).

⁴¹ I když je toto nutné brát s jistou rezervou, neboť ani třetí strany v pořadí nemívají zcela zanedbatelné volební zisky, jen zkrátka nastavená volební pravidla jsou k nim velmi nevýhodná, a proto nemívají silnější mandátové zastoupení – tzv. disproporční výsledky (Klíma 1998: 211-213; Sartori 2011: 51).

v opačném případě by hrozilo propadnutí netakticky odevzdaných hlasů (Klíma 1998: 209-215; Norris 2004: 82). Volební systém tedy v tomto případě ovlivňuje nejen způsob volebního jednání voličů, ale i počet stran přítomných v parlamentním tělese, omezuje tedy jak voliče, tak také počet stran (Sartori 2011: 44-48).

O poměrném (proporčním) volebním systému, který je u nás pro volby do dolní komory parlamentu používán, se oproti tomu mezi politology obecně soudí, že lépe reprezentuje zájmy většího počtu voličů, přepočítání hlasů na křesla je „spravedlivější“, přispívá tak k větší pluralitě názorů, neboť vede k parlamentní účasti i menších stran a tím i k „vyslyšení hlasu a přání“ nejen dominantních voličských segmentů přítomných v dané společnosti (Sartori 2011: 16, 70; Kostelecký et al. 2014: 15). I díky němu je v naší zemi zakotvena praxe koaličního vládnutí, na kterém se podílejí právě i menší strany (v minulosti se na vládě podílely tyto menší strany: ODA, US-DEU, SZ, VV, KDU-ČSL a TOP 09).

Kritici však soudí, že extrémní forma poměrného systému voleb může vyústit ve velkou polarizaci a zejména fragmentaci stranického spektra, s tím spojenou vládní a politickou nestabilitu a v to, že menší strany, které ovšem disponují potřebnými mandáty k vytvoření akceschopné vládní většiny – vládní koalice, tedy tzv. koaličním potenciálem anebo vyděračským potenciálem, a jsou tedy systémově důležité a relevantní (Sartori 2011: 45-70, Říchová 2012: 101-102), a mohou proto účinně politicky „vydírat a zneužívat“ své silnější vládní partnery (v minulosti se toto týkalo jak ODS, tak i ČSSD). Navíc mohou být pod tímto volebním systémem zvoleni s větší mírou pravděpodobnosti „nevhodní politici“, jelikož se snadněji „ukryjí“ za „masku – značku“ kandidátní listiny té které politické strany, volba je zkrátka méně personalizovanou záležitostí (Sartori 2011: 29). A rovněž ani proklamovaná větší „spravedlivost“ poměrných volebních formulí nemusí být vždy stoprocentně pravdivá, a to například tehdy, když jsou tzv. volební prahy nutné ke zvolení příliš vysoké, nebo když jsou volební obvody naopak příliš malé, když se v nich rozděluje jen několik mandátů - například do 5 mandátů (Norris 2004: 254). Bariéra tzv. přirozeného prahu u nás zatím nejmarkantněji postihla Stranu zelených v roce 2006, kdy získala méně mandátů, než na kolik měla dle volebních zisků nárok, právě vlivem příliš malých volebních obvodů (například v Karlovarském volebním kraji) (Lebeda 2007).

2.2. Teorie konfliktních linií (cleavages)

S touto teorií společenských zákonitostí poprvé přišli Stein Rokkan se Seymourem Lipsetem roku 1967 v jejich klasické práci *Stranické systémy a uskupení voličů (Party Systems and Voter Alignments)* (Říchová 2012: 108). V té době společnost spoluvytvářely proměnné, které jsou do určité míry vlivné i v dnešní době. Jedná se o animozity ve společnosti, jež jsou definovány „nejožehavějšími“ společensko-sociálními konflikty, které se vedou mezi jednotlivými soudržnými skupinami o hmotné i nehmotné statky (Klíma 1998: 65-66).

Hlavní čtyři sociálně politické konfliktní linie⁴²: centrum – periferie, církev – stát, město – venkov a v neposlední řadě zaměstnavatelé – zaměstnanci (vlastníci – pracující) jsou v různých zemích rozličně vlivné díky odlišným charakteristikám té které společnosti (Lipset, Rokkan 1967: 14; Klíma 1998: 70). Historicky dřívější linie sporu vznikly z národní revoluce a jedná se o střety zájmů církevních hodnostářů se zájmy státních představitel a také o konflikt mezi zájmy centra a periferie. Zbylé dva konflikty pak vzešly z průmyslové revoluce – jedná se o spor mezi vlastníky půdy (venkov) a průmyslníky (město) a o rozpor mezi vlastníky výrobních prostředků a dělnickou třídou (Mair 1997: 56). Koncept rozporů v konkrétní společnosti vede k jejímu strukturování do antagonistických „táborů“, díky nimž se posléze (re)organizuje i systém stran. Jinými slovy se na jejich bázi utvářejí a posilují protikladné, viditelné a výrazné priority odlišných skupin, které dříve či později ústí ve vznik politických stran a jejich volebních programů, jež se stávají „mluvčími“ těchto tužeb. Strany jsou tak v interakci se členy společnosti, kteří na ně kladou své nároky a mají určitá očekávání (Lipset, Rokkan 1967; Mair 1997: 93-95; Klíma 1998: 65-66; Čermák, Kostecký, Stachová 2002: 34; Voda 2015: 14-15). Každá země má díky osobité soustavě konfliktů rovněž jedinečnou strukturu stranického systému, konflikty jsou „prověřeny historií“ a přenášejí se do současné podoby politických reprezentací retrospektivně (Mair 1997: 56-57; Klíma 1998: 69; Říchová 2012: 108). Peter Mair v knize *Party System Change* z roku 1997 soudí (na základě vývoje v západní Evropě), že podoba současných stranických a přítomnost komunistických stran a křesťansky orientovaných stran v nich je odvislá nikoli pouze od právě působících konfliktů, nýbrž z historicky daných sporů, které spoluvytvářely první podoby stranické soutěže. Jinak řečeno, že historie má určitý

⁴² Setkáváme se také s překladem „štěpení“ či „štěpící linie“, nebo „rozpor“. Linek (2013) tyto konfliktní nazývá „politizované sociální identity“.

vliv na počínání politický stran i vlád dodnes. Tento účinek je patrný zejména u stran, jejichž identita se utvářela na základě konfliktu náboženského, teritoriálního či kulturního. I proto nábožensky orientované strany (u nás KDU-ČSL) dodnes nepodporují potraty a agrárně zaměřené strany patrně ani dnes nebudou pro zrušení dotačních programů pro zemědělce (Mair 1997: 21-22). Maurice Duverger ve své slavné knize *Les parties politiques* poznamenává, že obecné faktory, jež ovlivňují podobu stranického systému, jsou trojího typu: socioekonomického, ideologického a technického – tím má na mysli vliv volebního „režimu“ (Duverger 1981: 290-291).⁴³

Linek (2013) stanovil „relevantní“ konfliktních linií jako: podstatný (uvědomělý) konflikt v očích veřejnosti (subjektivní či objektivní), který vyvolává zájem dostatečné části společnosti, a díky němuž je snadnější mobilizace takovýchto občanů k účasti u voleb.

Konfliktní linie byly primárně popsány pro podmínky společností západní Evropy, ale časem se v zásadě prosadily i jinde (Hloušek, Kopeček 2004; Linek 2013: 16-17). U nás však období komunismu celkově všechny konfliktní linie ve společnosti znatelným způsobem oslabilo, docházelo k výraznější kulturní a etnické stejnorodosti – k níž přispělo i vysídlení Němců po skončení druhé světové války z příhraničních oblastí Sudet. „*Prostá obnova meziválečných stran a jejich modelu soupeření tak nebyla možná* (po roce 1989)“ (Hloušek, Kopeček 2004: 90).

Přesto se postupem času v postkomunistickém prostoru České republiky konstituovala dominantní konfliktní linie na základě socioekonomických rozdílů mezi jednotlivými třídami – linie zaměstnavatelé vs. zaměstnanci (Kouba 2007: 1020). Tato zásadní linie politického konfliktu rozděluje stranický systém na strany levicově a pravicově orientované⁴⁴ nejpozději od sněmovních voleb v roce 1996 a tento ideologicko-politický střet setrvává dodnes (Linek 2010: 22, 138, 188). Důležitým původcem socioekonomického konfliktu je odlišná pozice obyvatel v sociální hierarchii odvislá od pozice na pracovním trhu a ekonomické aktivity (Čermák, Kostecký, Stachová: 2002: 17). Socioekonomické dělítko se z části promítá do tzv. „třídně podmíněného hlasování“ o kterém pojednáváme níže.

Náboženská linie sporu naproti tomu již nehraje tak výsadní roli, jako dříve. Probíhající sekularizace a urbanizace v období dlouhodobé komunistické nadvlády

⁴³ Více o tomto vlivu viz předchozí část této práce „teorie volebního systému“.

⁴⁴ Levice a pravice se liší v pohledu na „dosah a moc“ státu v národním hospodářství, v pohledu na poskytování sociálních dávek („welfare state“) a obecně v sociální politice. „*Částečně i v postojích k dekomunizaci společnosti a lustracím.* (Linek 2010: 22).

oslabila konfliktní linii církev – stát, která byla v období první republiky poměrně vlivná. (Hloušek, Kopeček 2004: 89, 94; Kouba 2007; Hloušek, Kopeček 2010: 168). Navzdory tomu však bylo zjištěno, že pravidelná návštěva bohoslužeb hraje ve volebním chování roli, jak u nás, tak i například v Maďarsku, což jsou obě postkomunistické země, přesto v nich náboženská linie sporu je patrná a ovlivňuje volební rozhodování určité skupiny českého voličstva (Norris 2004: 113-114).⁴⁵

Nutno poznamenat, že teorie konfliktních linií nám stejně jako i ostatní zde zmíněné teorie „pouze“ napomáhá určit znakově definované skupiny a jejich pravděpodobnost volby některé ze stran určitého politického spektra, nikoli neměnné, pevné a předem stanovené vzorce volebního chování (Voda 2015: 18). Zároveň je zajímavé zjištění, že linie rozporů (cleavages) jsou více stěžejní v rámci voleb konaných pod proporčními pravidly, což je zřejmě způsobeno i tím, co jsme již zmínili, sice, že v poměrném volebním systému je férovější reprezentace „hlasu lidu“, parlamentní tělesa jsou více diverzifikována mezi jednotlivé názorové proudy (Norris 2004: 121).

2.3. Teorie třídně podmíněného hlasování

Lze říci, že tato teorie souvisí s teorií konfliktních (štěpících) linií, konkrétně s konfliktem zaměstnanci – zaměstnavatelé (v Klímovi 1998: 70) nazvané jako „třídní rozpor“, a že do popředí sociálních věd se dostává od 20. století (Kostelecký et al. 2014: 94). Tento konflikt totiž napomáhal historicky vytvářet dvě skupiny mající odlišné zájmy – podnikatele a námezdní pracující. Třídní hlasování tak de facto rozšiřuje původní Rokkanovu štěpící linii vlastníci – pracující, jeho základ totiž stojí na tezi: „*odlišné sociální složení obyvatelstva se promítá v politických (levo-pravicových) dlouhodobých preferencích*“ (Kostelecký et al 2014: 94). Hlasování na základě tříd (třídního rozporu) vyvěrá z konfliktu jednotlivých vrstev, které se navzájem odlišují rozdílným dosaženým statusem především na základě finanční disparit, přičemž sociální diference vyvolávají odlišné volebně-třídní tendence u hůře a lépe postavených kategorií volitelů. Méně kvalifikovaní zaměstnanci z nižší třídy

⁴⁵ V České republice je relativně nízké zastoupení religiózního obyvatelstva. I proto je strana KDU-ČSL, která čerpá svůj elementární volební zisk z těchto nábožensky orientovaných skupin, spíše menší stranou (dosahuje méně než 10% hlasů) (volby.cz). Přesto je to strana stabilní a s výjimkou jedné sněmovních voleb v roce 2006 se vždy dostala do dolní komory parlamentu, často se rovněž podílela na vládní odpovědnosti svou účastí ve vládních koalicích - má vysoký koaliční potenciál. Určitá vlivnost náboženského rozporu tak stále přetrvává.

jsou spjatí spíše s levicovými „prosociálními stranami“, kdežto výše postavené sorty (třídy) obyvatel preferují spíše pravicová (individualistická) řešení (Klíma 1998: 101-102; Linek 2012; Kostelecký et al. 2014: 94-95).⁴⁶ Pro většinu ekonomicky rozvinutých států platí, že nízkopříjmové segmenty obyvatelstva tíhnou spíše k levici, zatímco ti, kteří vydělávají více, jsou častěji pravicového ražení (Lipset 1960: 223-224).

Je třeba zároveň zmínit, že změna hierarchického zařazení v třídní společenské pyramidě trvá delší dobu, stejně tak sociálně-demografické charakteristiky jedinců jsou obtížně měnitelné a oboje tak ovlivňuje voliče po delší čas, než jen jednorázově v čase jedné voleb. Stručně řečeno je obtížné změnit své vnitřní přesvědčení a hlasovat pro stranu z antagonistického politického spektra (Mair 1997: 33; Kostelecký et al. 2014: 132). Nezanedbatelný význam v třídním hlasování má totiž ideologie, konkrétně „shodné vidění světa“ konkrétních jedinců s vybranou politickou stranou (Říchová 2012: 109-111). Sartori (2011: 29) si zároveň všímá, že: „*ideologické či jiné identifikace jsou stále silné v nových či méně stabilních demokraciích*“. Norris (2004: 118-119) tento jeho předpoklad empiricky potvrzuje s tím, že jediné dva státy, ve kterých ideologie není volebně signifikantní, jsou Bělorusko a Tchaj-wan.⁴⁷

Díky názorovému rozvrstvení občanů do dvou základních (početných) bloků byla otevřena cesta k vytvoření tzv. stran sociální integrace (strany mas, masové strany) (Říchová 2012: 91).

Ve vyspělých zemích s dlouhou demokratickou tradicí vlivem narůstajícího životního standardu (tzv. stát blahobytu – *welfare state*) postupně zesílilo hlasování v souvislosti s expandováním postindustriálních hodnot, zvláště mezi mladší kohorty s tím, že postmaterialisté volí obecně méně často pravici (Mair 1997: 27; Klíma 1998: 102; Norris 2004: 114-115; Voda 2015: 17-18).⁴⁸ I přesto zůstává třída důležitou složkou volebního rozhodování (Mair 1997: 23; Norris 2004: 121).⁴⁹

⁴⁶ Jak píše Michal Klíma (1998: 102): „...*konfigurace třídní struktury vykazuje nezanedbatelný vliv na volební chování, politické strany, formování vlády.*“

⁴⁷ Oba příklady jsou však problematické, protože v prezidentském systému Běloruska dlouhodobě vládne jeden muž: Alexandr Lukašenko, volby zde nejsou pokládány za demokratické, svobodné a transparentní, současné Bělorusko zkrátka není v žádném případě demokratickým státem. V případě Tchaj-wanu pak jde o národní sebeurčení, kdy má problematické a napjaté vztahy s pevninskou Čínou (Norris 2004: 118-119).

⁴⁸ Z počátku rozdíl mezi „materialistickými“ a „postmaterialistickými“ voliči nebyly tak velké, ovšem v roce 1985 se zjistilo, že jen 25% nemateriálně založených osob inklinuje k pravici, zatímco zbytek podporuje levici (Mair 1997: 27).

⁴⁹ Společně s jazykem, rasou a náboženstvím (Mair 1997: 21). V ČR první dvě proměnné nehrají velkou roli, zatímco náboženství se podílí na úspěchu KDU-ČSL. Náboženské zájmy, stejně jako zájmy venkova a agrárního odvětví patří mezi stěžejní body lidoveckého politického programu

K tomu Mair (1997: 22) dodává, že obecně existuje jistá tendence věnovat značnou pozornost politickým otázkám dotýkajících se problematiky „*státu blahobytu, ekonomickému růstu a politice zaměstnanosti*“. Politická soutěž na základě levo-pravé ideologické osy se zkrátka vyskytuje ve většině zemí západní Evropy a souvisí v první řadě právě s ekonomickými otázkami, s rolí státu v ekonomice a její regulací (Mair 1997: 24-27).

Již klasičtí autoři Maurice Duverger i Seymour Martin Lipset si povšimli souvislostí mezi sociálně-ekonomickou stratifikací společnosti a politickými stranami, které své programy přizpůsobují svým přirozeným (tradičním) skupinám voličů s tím, že levice se opírá stěžejně o manuálně pracující (dělníky a rolníky), konzervativní pravice pak o majetnější skupiny obyvatelstva - podnikatele (Novák 1997: 47-49). Duverger (1981: 290) uvádí, že: „*není pochyb o tom, že tento vliv je velmi vysoký*“, jinak řečeno, že dopad třídního složení elektorátu se silně produkuje do politických programů i užívané rétoriky jednotlivých stran.

U nás se každopádně trend poklesu třídního vlivu na hlasování v souvislosti s nárůstem postmaterialismu prozatím příliš neprojevil a s výjimkou úspěchu Strany zelených v parlamentních volbách 2006⁵⁰ se stále jeví jako jasně určující právě hledisko hlasování na základě třídního rozvrstvení společnosti, doplněné sekundárním rozporem náboženským. Hlasování z podstaty společenského statusu je jakýmsi „uhelným kamenem“ volebních úvah a v uplynulých dvou desetiletích vykazuje navíc spíše vzestupnou trajektorii.⁵¹ V čase zkrátka dochází k postupnému nárůstu účinku ekonomických disparit na volební smýšlení, úspěšných živnostníků na straně „vítězné“ a osob bez pracovního úvazku na straně „poražené“ (Maškarinec 2014: 153). Pro demokracii je nicméně ideální, pokud každá z relevantních stran získává určitou výši podpory od co nejvíce částí společnosti tak, aby nereprezentovala zájmy jen určitého jednoho (třídně podmíněného) segmentu společnosti (Lipset 1960: 31). Co platí je každopádně to, že i v porovnání s mezinárodním aspektem tak dle řady studií nelze tvrdit, že vliv finanční nerovnosti občanů v čase v naší zemi klesá, uspořádání tříd od nejvyšší po nejnižší stále má

(Lebeda 2007: 145).

⁵⁰ Strana zelených se svým environmentálně zaměřeným volebním programem pod vedením předsedy Martina Bursíka získala 6,29 % hlasů a obsadila 6 poslaneckých křesel (Volby.cz). SZ se stala první stranou, která se nekonstitovala na základě 4 dominantních konfliktních linií.

⁵¹ V zemích západní Evropy bylo popsáno spíše oslabování socioekonomických vlivů na rozhodování občanů. Podobná situace panuje i v Japonsku, kde ústředním determinantem volebního chování je konflikt město – venkov a také dosažené vzdělání a hodnotově kulturní vzorce (konzervativní rurální oblasti vs. progresivní větší města).

důležité slovo, a to nejen při volbách samotných, nýbrž také v samotné volební ne/účasti.

Poslední dvoje parlamentní volby vnesly do české politiky zvýšenou nestabilitu dvou hlavních stran, vzrostla nestálost voličů – tedy objevil se výraznější prvek tzv. volatility, tedy těkavosti – proměnlivosti hlasování oprávněných voličů. Voliči zkrátka častěji mění své preference, což ve svém důsledku přineslo novým kandidujícím stranám a hnutím nemalé zisky. To by mohlo částečně vypovídat o tom, že třídní hlasování – volba zejména na základě toho, k jaké příjmové kategorii voliči náleží, není již tolik vlivné, neboť dvě největší strany již nejsou tak silné a trápí je fluktuace jejich voličů (Kostecký et al. 2014: 94). Na druhou stranu sociální demokracie vždy trápila relativně početná skupina méně stálých a přesvědčených podporovatelů (tzv. přelétaví voliči), na což patrně preferenčně doplatili mimo jiné ve volbách 2010 (Linek 2012: 139, 212). Od občanských demokratů zase odešla určitá část voličů v roce 2010 ke konkurenční TOP 09 s oblíbeným Karlem Schwarzenbergem, která měla velmi podobný pravicově střížený program, navíc brojila proti korupci a oproti ODS stranila větší integraci do EU, někteří voliči ODS pak volili zcela jiné neparlamentní strany, nebo nešli k volbám vůbec, což pro ně v minulosti nebyl moc častý rys (Linek 2012). Na tomto vývoji by nemuselo být zase až nic tak divného, neboť Peter Mair předpokládá, že nově utvořené demokracie budou méně stabilní a předvídatelné, že zkrátka voliči postkomunistické provenience budou spíše náchylní k přelétavému volebnímu chování (Mair 1997: 181).

Avšak ani u nás v České republice prozatím nenastalo velké politické zemětřesení v tom smyslu, že by pravicoví voliči větší měrou podpořili svými hlasy levici (a vice versa levicoví voliči pravici), ačkoli, jak jsme již zmínili, hnutí ANO 2011 vneslo svým nečekaným a náhlým volebním vzestupem do situace v roce 2013 značný chaos. Dost bývalých voličů ODS jistě podpořilo svým hlasem ANO 2011, ale zároveň nelze tvrdit, že tak učinili z příčiny oslabení svého třídního vědomí, daleko spíše se tito tradiční voliči pravicové ODS, tedy podnikatelé a OSVČ, domnívali, že volí alternativu k ODS zosobněnou navíc svým „kolegou z oboru“, Andrejem Babišem.

V tomto ohledu platí, že v praktické politice je velký rozdíl mezi volatilitou uvnitř jednotlivých stranických rodin (v tomto smyslu představují KSČM a ČSSD levicovou rodinu, zatímco ODS a TOP 09 rodinu pravicovou), který je běžnější než volatilita mezi konkurenčními stranickými rodinami. Fluktuace napříč stranickými (ideologickými) rodinami má tendenci spíše klesat, nejedná se tak o pokles vlivu

ideologické ani třídní profilace voličů, nýbrž pravděpodobněji jde o krizi individuálních stran (organizační, programovou, mobilizační aj.) náležících do shodných stranických rodin (Mair 1997: 27-32, 65-66). I v České republice v minulosti platilo, že jen malá část voličů přecházela k bloku stran reprezentující odlišnou ideologickou profilaci (od pravice k levici a naopak) (Lebeda 2007, Linek 2012).

Dopad na kontinuální vliv třídně podmíněných vzorců podpory stran mají tři demograficko-ekonomické tendence, které se v „srdci Evropy“ od 90. let 20. století transformací ekonomickou, politickou a sociální začaly nevyhnutelně promítat do politického prostředí ČR. Prvním déletrvajícím rysem, který pokračuje dodnes a bude mít jistě dopad i na budoucí vývoj, je zvyšující se průměrný věk dožití (větší podíl starších osob v populaci), přičemž porodnost naopak až do nedávna dlouhodobě klesala (Čermák, Kostecký, Stachová 2002: 12-14). Z toho vyplývá, že neustále narůstá procentuální zastoupení postproduktivních osob v národním hospodářství. Zvětšuje se i počet zaměstnavatelů (tj. OSVČ, podnikatelů a živnostníků), ruku v ruce s tím však i počet osob bez stálé práce. Celkem vzato došlo všude od 90. let ke zvýšení počtu podřízených a nároky na ně se zvýšily (Čermák, Kostecký, Stachová 2002: 27). Je potřeba umět pracovat s počítačem, komunikovat v co nejvíce světových jazycích, mít co nejvíce vědomostí, učit se novým věcem a trendům, přizpůsobovat se apod. V důsledku popsáných jevů se nejen ve světě, ale částečně i u nás od 90. let postupně více rozevřely nůžky mezi jednotlivými třídami (Kostecký et al. 2014: 94-95). V neposlední řadě se proměnil i poměr vysoce kvalifikovaných pracovníků na úkor těch hůře kvalifikovaných v důsledku restrukturalizace sektorů ekonomiky (Kostecký et al. 2014: 96-100).

Dosažený společenský status kategorizuje obyvatelstvo svisle na základě příjmové pyramidy odvislé většinou od vykonávaného povolání, ale i vodorovně mezi jednotlivými územími – členění vznikají na místní úrovni (ve městech jinak populačně složené čtvrtě), obdobně jako v regionálním měřítku – kraje s odlišným procentem dlouhodobě nezaměstnaných, s různým podílem zemědělství, průmyslu a služeb, penzistů a vysokoškoláků, silničním spojením, hustotou zalidnění a podobně (Kostecký et al. 2014: 94-100). Ze stále vzrůstající diference společnosti na zaměstnavatele a zaměstnance od 90. let 20. století pramení třídní rozčlenění české společnosti a narůstající třídně podmíněné hlasování, s čímž v podstatě souvisí Rokkanův spor „centrum – periferie“, poněvadž lidé rozličných statusů obývají rozdílné lokality, v důsledku čehož v různých částech země panuje odlišné rozložení

podpory jednotlivých kandidujících subjektů (Kostecký et al. 2014: 94-101). Říchová (2012: 109) rozdíl mezi centrem a periferií interpretuje na základě Rokkana jako: „*ekonomicky a politicky rozvinutými oblastmi a hospodářsky méně rozvinutými územími, která jsou na centru závislá.*“ V Česku více produktivních obyvatel obývá velká města (s výjimkou Ostravy), naopak více seniorů se nalézá v příhraničních regionech a ekonomicky neaktivní jedinci jsou velkou měrou přítomni též v oblasti jižní Moravy (Čermák, Kostecký, Stachová 2002: 14, 17-18). K tomu ještě přidejme i asymetrickou rovnost šancí obyvatel jednotlivých regionů na získání (a udržení si) pracovního místa. Větší zaměstnanost panuje zejména v metropolitní oblasti, dále pak v Jihočeském a Královéhradeckém kraji, naopak Ústecký a Moravskoslezský kraj trápí vysoký počet nezaměstnaných (Kostecký et al. 2014: 122). V oblastech periferní povahy je také nižší naděje dožití a větší porodnost, v porovnání s vnitrostátními územími (Čermák, Kostecký, Stachová 2002: 14).

Jinými slovy, bohatší oblasti s výrazným potenciálem a atraktivitou pro život, s vyšší přítomností absolventů vysokých škol, se alokovaly obzvláště do hlavního města a jeho širšího zázemí (Praha a okolí je vůbec nejperspektivnější oblastí) a do větších, zvláště krajských, měst. V nich jsou vyšší průměrné mzdy a tedy i více bohatých a v neposlední řadě i více vysokoškoláků (Čermák, Kostecký, Stachová 2002: 16-18, 39; Kostecký et al. 2014: 101, 108). Naproti tomu regiony s výraznějšími problémy typu nízká zaměstnanost, s tím spjata nízká erudovanost obyvatelstva, navíc nepříznivě postihnuty změnou hospodářskou politikou státu nejen vůči těžkému a těžebnímu průmyslu, ale i zemědělství, kde poklesl počet pracovních míst, se náhle ocitly v periferní pozici, jakoby na „okraji zájmu“ (Čermák, Kostecký, Stachová 2002: 18). To se týká především regionů v severních (severozápadních) Čechách, v pohraničních oblastech a na severní Moravě a v okolí Ostravy a Karviné, kde je tradičně vysoká nezaměstnanost (Čermák, Kostecký, Stachová 2002: 39; Kostecký et al. 2014: 99-100). Dle teorií třídního hlasování a konfliktních linií by tak v prvně jmenované sortě oblastí měla více převládat některá z pravicově orientovaných politických stran, zatímco v druhé skupině by měly být její zisky nižší (Kostecký et al. 2014: 94-95). V České republice bylo navíc zjištěno, že vyšší třídy se voleb účastní v průměru častěji než třídy nižší a než lidé bez stálého pracovního úvazku (Lebeda 2007: 144). Z toho vyplývá, že v bohatších oblastech by měla panovat vyšší volební účast.

Naznačené předpoklady jsou do velké míry dle řady publikací validní, tzn. prostorová podpora pro pravicově orientované strany je četnější na českém území,

než na Moravě a ve Slezsku. V pásu okolo Prahy a větších měst⁵², v Čechách (České Budějovice, Plzeň, Hradec Králové, Pardubice) i na Moravě (Brno, Olomouc, Zlín, avšak s výjimkou Ostravy)⁵³, stále více také v malých obcích k nim těsně náležících (efekt suburbanizace), se pravicový směr těší širší podpoře, než v obcích k městům vzdálenějším (Kostecký et al. 2014: 73-77, 100-105). I přes výše popsané probíhající tři klíčové transformační procesy probíhající od 90. let bylo složení pravicového elektorátu v podstatě neměnné (Kostecký et al. 2014: 72-75).

V zemědělských, odlehlých oblastech s vyšší mírou nezaměstnaných a neaktivních, kde není přítomno široko daleko žádné větší město, tudíž oblastech periferní povahy, je naopak možno pozorovat na základě výsledků voleb dlouhodobě intenzivnější levicové sympatie místních obyvatel (Kostecký et al. 2014: 73-74, 102). K takovým územím můžeme přiřadit Znojemsko, Břeclavsko, Šluknovsko, Broumovsko, Tachovsko, Bruntálsko (Kostecký et al. 2014: 77, 105-106). Obecně pak platí, že ČSSD čerpá vyšší podporu v moravských a slezských oblastech, agrárně zaměřených a v pohraničních oblastech Moravy než z oblastí Čech (Kostecký et al. 2014: 79-80). Podobné vzorce podpory platí i pro KSČM, i ona je úspěšná spíše na venkově, přičemž se specificky jedná o venkov odlehlý od významnějšího města. Také v příhraničních oblastech jsou komunisté více oblíbeni (Kouba 2007; Kostecký et al. 2014: 81-83).

2.4. Teorie politické socializace

Prakticky každý jedinec prochází tzv. politickou socializací. Socializace občanů patří mezi základní poslání politických stran (Říchová 2012: 91). Ty obecně představují podstatný element ve vztahu volič - stát a v realizaci a artikulaci jeho potřeb, smýšlení a zájmů, a to v každé demokracii (Říchová 2012: 87). Mezi jejich základní funkci patří také mobilizace – zejména volební, volby jsou především o mobilizování voličů (Říchová 2012: 91).

Přece však první a zároveň výchozí politickou „zastávkou“ života je rodina (Linek 2010: 163). Ta je důležitou primární skupinou, v níž se nejen učíme sociálnímu vystupování a chování, nýbrž také chování politickému. Rodiče jsou pro

⁵² Okolí hlavního města, na které působí „pravicový vliv“ metropole je nicméně rozlehlejší než v případě ostatních měst (Kostecký et al. 2014: 100).

⁵³ „V celém regionu v severovýchodní části země, zahrnujícím Ostravu a její širší zázemí, došlo k poklesu podpory fiskálně konzervativních stran“ (Kostecký et al 2014: 77).

nás často vzory v mnoha ohledech, což do značné míry platí i v názorech na „věci veřejné“, kdy dochází k jejich transmisi z otce či matky na potomka. Ty se přenášejí z generace na generaci, přičemž důležitou fází ustavování politických postojů je období dětství a dospívání. Dá se říci, že do dovršení 14 let má jedinec utvořeny základní politické, hodnotové a ideové postoje (Linek 2010: 102).⁵⁴ Politická socializace utváří poměrně stabilní náhledy na politické strany a jen pozvolna ji lze měnit (Linek 2010).

Především u Komunistické strany plní politická socializace zásadnější roli. Ti, co prodělali politickou socializaci do roku 1968 (respektive 1954), preferují tuto stranu vůbec nejčastěji a staví se negativně k současnému politickému systému (Linek 2010: 22-23, 203).⁵⁵ Z procesu politické socializace, částečně i stranické identifikace, zkrátka vznikají dlouhodobější postoje, na základě kterých lze usuzovat o budoucím jednání jedinců (Linek 2010: 29-30).

S politickou socializací souvisí též sociodemografické vlastnosti (tj. věk, vzdělání, povolání) jedince.⁵⁶ Jedná se o relativně vlivné strukturální příčinné „výhybky“, jež směřují občany náležící k určité takto definované skupině (generační kohorta, sociální status, vzdělanostní úroveň) k volbě konkrétní strany. Většinou ovlivňují politickou soutěž stran ve více volbách za sebou, neboť změna těchto definic je spíše déletrvající (Kostecký et al. 2014: 132).

Do hry vstupuje místo trvalého bydliště, tedy prostorový faktor nejdůležitějšího významu. Je přirozené, že lidé obecně tráví relativně dlouhou dobu v okolo svého domova.⁵⁷

Volební chování a politickou socializaci ovlivňuje i demografický profil společnosti. Někde mladá voliči volí v určité době spíše levici, jinde je tomu právě naopak (Lipset 1960: 221-222). V naší republice je to tak, že starší občané obecně častěji inklinují k volbě levicových stran, ve velké míře KSČM, kdyžto mladší a vzdělanější lidé volí spíše pravicové strany, tj. ODS, po vzniku TOP 09 z části i jí

⁵⁴ Nicméně politickou socializaci nelze zaměňovat se stranickou identifikací. První přichází socializace, až poté případná identifikace – ta navíc nemusí nutně souviset se socializací – například dítě se rodí do dělnické rodiny (nižší třída) -> levicové názory, ale stává se podnikatelem -> změna názorů na pravicové (Linek 2013: 18). Mezi mladšími lidmi je obecně nižší stranická identifikace, zájem o politiku obecně, a tedy i nižší účast u voleb (Linek 2010: 163).

⁵⁵ Nadto lidé dříve narození (do roku 1956) mnohem méně podporují současné demokratické zřízení – pouze v polovině případů, zatímco lidé narození po roce 1976 podporují demokracii v 70% dotazovaných případů (Linek 2010: 76 – 77).

⁵⁶ Jedná se o individuální, ordinální proměnné, které byly zkoumány za pomoci individuálních dotazníkových šetření části české populace, a to před konáním voleb do PS ČR, ale i po nich.

⁵⁷ V něm probíhá i politická socializace, ačkoli může a probíhá i ve škole, na pracovišti či v okruhu přátel.

(Norris 2004: 115, Lebeda 2007: 138). To je v rozporu se zjištěním napříč státy světa, jelikož bylo zjištěno, že ve většině zemí je obecně mezi mladými více levicových sympatizantů, než je tomu u starších voličů (Norris 2004: 104-107). Na tomto svébytném vývoji se mohla podepsat, a pravděpodobně se tak i stalo, rychlá politická a ekonomická transformace devadesátých let, nárůst životního standardu a zároveň prohloubení rozdílů (které jsou o to větší, o co je vývoj překotnější), na něž se mladší lidé obecně lépe adaptují, obdobně jako odlišná doba, ve které různé generace procházely námi právě pospanou politickou socializací (Norris 2004: 114-116).

2.5. Teorie stranické identifikace

O této teorii se poprvé zmínili Angus Campbell a George Belknap roku 1952 (Linek 2010: 162). *The American Voter* (1960) je klasickou prací ohledně sociálně-psychologického výkladu volebního rozhodování (Linek 2010: 162-163; Kostelecký et al. 2014: 131-132). Tato teorie klade důraz na psychologickou relaci mezi voličem a vybranou politickou partají a je schopna z části předpovědět budoucí volební chování (Linek 2010: 167; Linek 2012: 140; Linek 2013: 18).⁵⁸ Existuje předpoklad, že stranicky identifikovaní jedinci budou volit dlouhodobě identicky, ačkoli krátkodobé vlivy mohou způsobit i hlasování odlišné od „obvyklého zvyku“ (Norris 2004: 128; Lebeda 2007: 147-148).

Na rozdíl od politické socializace menší zlomek mladší generace přejímá stranickou identifikaci od svých rodičů, ačkoli je chápána jako její výsledek (Linek 2010: 163; Lebeda 2007: 148). Přesto bylo zjištěno, že rodinní příslušníci tendují k volbě téže strany a stranická identifikace v pojetí sociologickém souvisí s politickou socializací, která nastává již od puberty (Linek 2012: 133-142). Navíc postupem života osob spjatých s nějakou stranou přibývá, neboť v čase procházejí interakcí nejen se svou rodinou, ale i s kamarády, s třídním a později též pracovním kolektivem a podobně (Kostelecký et al. 2014: 132).

Pro zavedení politické strany je obecně výhodné, pokud je mezi stávajícími voliči mnoho těch, kteří jsou stranicky identifikováni. Takový stav jim totiž samozřejmě napomáhá snáze mobilizovat takto definované loajální jedince k volbám

⁵⁸ Člověk se může se stranou ztotožnit na základě různých příčin, Linek (2010: 18, 160) uvádí například tyto, které spolu mohou souviset: a) společná sociální identita na základě synchronizace konfliktní linie ke které volič (subjektivně) náleží a kterou strana určitým způsobem reprezentuje, b) blízkost stranického programu (idejí) strany – „stranická identita jako odraz hodnot.“, c) spokojenost s reprezentací strany, jejích politiků

a získávat mezi nimi určitou poměrně stabilní výši podpory, kteří čím více se cítí být ke konkrétní straně blíže, tím spíše ji ve volbách (opakovaně) podpoří svým hlasem (Mair 1997: 95; Norris 2004: 130; Linek 2010: 160-161, 174-176; Linek 2012: 134-140; Linek 2013: 18, 26; Kostelecký et al. 2014: 132).⁵⁹ Na druhou stranu celosvětové tendence jsou v současnosti takové, že počet vysoce stranicky identifikovaných osob, respektive počet členů stran, klesá, v souvislosti s tím narůstá počet nerozhodnutých voličů, volatilita, procento nevoličů i nespokojenost s politikou a vládou a volební výsledky se tak stávají hůře předvídatelnými (Norris 2004: 128).

Jisté je to, že vůbec nejvíce stranicky identifikovanými obyvateli disponují tradičně KSČM a KDU-ČSL, tyto dvě strany mají nejdelší historii na politické scéně, neboť v ní působily i před rokem 1989 (Lebeda 2007: 147; Linek 2012: 137). Koresponduje to také s tím, že tyto strany volí spíše starší a věřící lidé, kteří jsou z komparativního pohledu více stranicky a politicky angažovaní, než generace mladší a než ateisté (Norris 2004: 140-141; Lebeda 2007: 138).

Mezi silněji identifikovanými lidmi je rovněž obecně vyšší podpora současného politického zřízení i účast u volebních uren (Norris 2004: 141-142; Linek 2010: 76, 160-161, 173-176; Linek 2012: 137-140).⁶⁰ Celkem vzato lze tvrdit, že procento lidí hlásící se k identifikaci s některou ze stran je odvislé velkou měrou od pocitu nespokojenosti s věcmi veřejnými a úrovně odcizení od politické roviny (Linek 2010: 182).

Spojitosť je patrna také mezi umístěním jedince na hodnotové škále levice – pravice. Čím je volitel dále směrem od politického „středu“ doprava či doleva, tím očekávatelnější je u něj výskyt intenzivního partajního ztotožnění. Jinými slovy, s fundamentálnější pozicí, ať již levicovou nebo pravicovou, koreluje síla politické identifikace (Norris 2004: 141-142; Linek 2010: 138 – 139, 188).⁶¹ Důsledkem pocitové blízkosti k levici je pozitivnějšími hodnocení levicové vlády, než za stejné situace vlády pravicové, a naopak (Linek 2010: 104). Lidé příznivě nakloněni aktuální vládní garnituře jsou zároveň více politicky spokojeni, preference voličů

⁵⁹ Provázanost mezi silnou stranickou identifikací a volbou dané strany v jednotlivých volbách je následná: 1996: 93% voličů hlasovalo pro svou „vyvolenou“ stranu, o 6 let později to bylo „jen“ 86 procent lidí a v roce 2006 95% (Linek 2010: 174).

⁶⁰ Přičemž více než polovina těch, kteří se necítí politicky sounáležití s žádnou nabízenou stranickou alternativou, se voleb vůbec neúčastní: hodnoty ve volbách 1996 až 2006 stabilně pohybovaly od 52% k 55%. (Linek 2010: 171, 174).

⁶¹ Přesto provedené studie ukázaly, že mezi levicovými voliči a voliči z nižších sociálních skupin nabývá stranická identifikace vyšších hladin (Linek 2010: 166).

vyvstávají z jejich úsudků (Linek 2010: 194-195). Větší politická nespokojenost mezi veřejností ústí ve větší frekvenci hlasování pro některé z opozičních uskupení (Linek 2010: 195, 208). Největší výskyt „otrávených“ lidí je nepříliš překvapivě mezi fanoušky komunistických idejí (Linek 2010: 197; Kunštát 2013) Naopak rekordně sympatizantů demokracie je mezi voliči Občanské demokratické strany (ODS) (Linek 2010: 207).

Z kořenů stranické identifikace a výše popsané politické socializace, se kterou je částečně srostlá, „vyrůstají“ postoje, které partikulárně umožňují predikovat budoucí politické jednání voličů (Linek 2010: 29-30, 163). Na její bázi se u identifikovaných utváří subjektivní hodnotové vzorce, evaluuje se politická scéna a situace, na druhé straně i politické strany působí na tyto své „věrné ovečky“ (Linek 2010: 161-162; Kostelecký et al. 2014: 132).⁶²

Stranická identifikace ale také může, a zejména ve společnostech s komunistickou minulostí či s intenzivní přítomností konfliktů, nabývá negativních konotací – tedy volič dost často pociťuje tak výraznou averzi k určité straně, že by pro ni nehlasoval za žádných okolností. (Linek 2010: 166-167; Linek 2012: 143-148). Pravicoví voliči mají takový negativní vztah očekávatelně vůči KSČM, naopak voliči KSČM opovrhují ODS (Linek 2012: 147).

Podobně jako u racionální volby, jejíž shrnutí bude následovat, i stranické identifikace je problematizována existencí multipartismu, neboť více stran znesnadňuje jednoznačné souznění „občan - strana“, na rozdíl od v tomto směru přehlednějšího bipartismu - systému dvou stran (Lebeda 2007: 149-151). V tomto ohledu platí teze, která říká, že: „čím méně stran se podílí na moci a účastní na politické soutěži, tím je stranický systém jednodušší“ (Klíma 1998: 147-148), což tedy platí i pro voliče.

⁶² „Obdobně jako se člověk identifikuje s náboženskou nebo etnickou skupinou, identifikuje se také s politickou stranou.“ (Linek 2010: 164).

2.6. Teorie racionální volby

Racionální volba souvisí s určitým nepřetržitým egoistickým rozumovým kalkulem voličů ohledně výhodnosti jejich volebního počínání. Je provázána s teorií ekonomického hlasování, lidé přirozeně chtějí ze své volby vytěžit co možná nejvíce (Kostecký et al. 2014: 117). Jak uvádí Lukáš Linek (2010: 124): „*Mezi hodnocením politické situace a vývoje hospodářství existuje také silný vztah.*“ Jinými slovy, pokud se ekonomice daří a lidé mají práci, pak budou spíše spokojeni s politickou situací i s počínáním vlády a zřejmě jedné z koaličních stran udělí svůj hlas v budoucích volbách (Linek 2010: 125).⁶³ Občané posuzují dosavadní činnost vládních i opozičních stran, „známkuje“ vládu za její kroky v dobách jejího vládnutí a posléze jí vystavují souhrnné „vysvědčení“ v době voleb (Norris 2004: 121).⁶⁴ Pokud ekonomika rostla, rostou i tendence voličů dát vládnoucím stranám důvěru i v budoucnu, pokud nikoli, reálnějším výsledkem je příklon voličů na stranu opozičních sil.⁶⁵

Je nicméně nutno mít na paměti, že v rámci vícestranického systému je pro voliče obtížnější „potrestat“ jednoho viníka a vybrat si z jedné opoziční strany tu nejvhodnější, v tomto smyslu je multipartismus složitější z hlediska racionálního usuzování, posuzování výsledků vlády i volebního rozhodování (Sartori 2011: 71; Kostecký et al. 2014: 119-120).⁶⁶

Své slovo v celém procesu evaluace má samozřejmě i vliv prodělané politické socializace, rodinného zázemí, individuálních proměnných (sociodemografických – věk, pohlaví, vzdělání...), ale jistě také v předchozí části definovaného třídního statusu, jakožto „dlouhodobé proměnné“ (Linek 2010: 163-164; Kostecký et al. 2014: 118).⁶⁷ Na druhé straně i „krátkodobé proměnné“, jako právě racionální hodnocení, dále pak třeba aktuální popularita stran a stranických programů v očích veřejnosti, jejich čelních představitelů, mediální obraz či předvolební kampaň, mají

⁶³ „Úroveň nezaměstnanosti sama o sobě vysvětluje 25% rozptylu hodnot spokojenosti s politikou.“ (Linek 2010: 125).

⁶⁴ Připomeňme však v tomto ohledu, co již bylo uvedeno v předchozí části: „Důsledkem pocitové blízkosti k levici je pozitivnějšími hodnocení levicové vlády, než za stejné situace vlády pravicové, a naopak (Linek 2010: 104).“

⁶⁵ Navíc platí, že: „...lidé, kteří jsou rozhodně spokojeni s vývojem hospodářství, jsou s politikou nespokojeni v 22% případech, tak ti, kteří jsou s hospodářstvím rozhodně nespokojeni, jsou nespokojeni s politikou v 97%“ (Linek 2010: 138).

⁶⁶ Je to samozřejmě dosti zjednodušené hledání viníka, ačkoli je často na vině mezinárodní situace, například globální ekonomická krize. Přesto si dosti voličů myslí, že vláda může „za vše“ – dobré i špatné (Kostecký et al. 2014: 120).

⁶⁷ Viz předchozí pasáže o politické socializaci, stranické identifikaci a třídně podmíněném hlasování.

těž určitou relevanci ve volebním úsudku mnohých občanů.

Připomeňme a zdůrazněme i účinek místa trvalého bydliště. Jinak budou hodnotit vývoj hospodářství lidé obývající jádrové prosperující oblasti, a jinak rezidenti v místech sužovaných problémy typu bezútěšně vysoká nezaměstnanost, se kterými se mnozí setkávají z osobní zkušenosti či alespoň zprostředkovaně od známých, sousedů či z hospody, televize, novin, internetu a podobně (Kostecký et al. 2014: 118-119). Nezaměstnanost negativně ovlivňuje i volební účast a naopak pozitivně ovlivňuje množství hlasů pro levice (Lebeda 2007: 144; Kostecký et al. 2014: 130).

Pokud voliči dospějí k názoru (elementárně na základě retrospektivní evaluace), že jim budoucí účast jimi vybrané politické strany ve vládě přinese nejvíce přínosů, patrně jí tím spíše odevzdají svůj hlas, roli však hraje i šance vybraného uskupení na překročení uzavírací klauzule a jeho koaliční potenciál (Lebeda 2007: 15-17; Kostecký et al. 2014: 117). Náhled na hospodářskou situaci determinuje i samotná politická strana, k níž má daný jedinec nejbližší, to, zda se podílí na vládních rozhodnutích či nikoli a samozřejmě také masová média, která do určité míry tvoří tematiku veřejné diskuze (Kostecký et al. 2014: 118-119).

3. STAV DOSAVADNÍHO POZNÁNÍ

Odborných studií, které se věnují volebnímu chování, konkrétně prostorovým aspektem, je mnoho a vznikají napříč vícero vědními obory, jedná se tedy o problematiku interdisciplinární.⁶⁸ V řadě studií byla zjištěna a odhalena přítomnost lokální diference v míře podpory jednotlivých politických stran. Tato kapitola má za cíl shrnout významnou část dosavadních poznatků z české volební geografie. Budeme postupovat chronologicky, od nejstarších prací k pracím nejnovějšího data.

Stěžejním prvním počinem v této oblasti byl článek Petra Jedličky a Lud'ka Sýkory z roku 1991. Nejvýraznějším zjištěním bylo, že některé vzorce volební podpory, zejména u lidovců, přetrvaly i období komunismu a zachovaly si své lokální určení z časů 1. Československé republiky. Jinak řečeno, že regionální disproporce podpory panují. Autoři nadto přišli s pojmem tzv. území volební podpory, která se používá dodnes. Takováto oblast představuje území, na kterém daná strana získala alespoň polovinu všech volebních hlasů (Jehlička, Sýkora 1991).

Na jejich práci navázal Tomáš Kostecký. V roce 2002 vydal spolu s Danielem Čermákem a Janou Stachovou sociologický text *Region a politika*. V něm přišli na to, že KDU-ČSL má vyšší podporu ve Zlínském kraji, kde náboženská afiliace rozhodujícím způsobem tuto stranu zvýhodňuje, zatímco ODS a KSČM se zde daří méně (Čermák, Kostecký, Stachová 2002: 41).

Český politolog Karel Kouba (2007) poukázal ve své studii *Prostorová analýza českého stranického systému. Institucionalizace a prostorové režimy* na unikátnost pohraničního prostoru České republiky. Jádrem výzkumu bylo vystavěno na základech již zmíněné klasické teorie konfliktních linií, ve studii nazvané „*teorie společenských rozporů*“ (Kouba 2007: 1018). Dospěl k závěru, že existuje signifikantní rozdílnost ve volebním smýšlení u občanů příhraničních oblastí Čech a Moravy – tj. oblastí bývalých Sudet a vnitrostátními oblastmi. V oblastech dosídlených českým obyvatelstvem po skončení druhé světové války se více daří Komunistické straně Čechy a Morava (KSČM). Naopak Občanská demokratická strana v oblastech u hranic získávala po celé sledované období podprůměrné hladiny volební podpory, jinak řečeno geografické oblasti vysídlených oblastí po občanech německého původu mají dopad na volební zisky stran KSČM a ODS (Kouba 2007:

⁶⁸ Jmenujme zejména politologii, která se soustředí na politické systémy a strany, sociologii, která se zabývá primárně volebním chováním občanů disponující volebním chováním. Dále také geografii či sociální psychologii.

1030). Rozdíly mezi většími územními jednotkami: Moravou a Čechy, co se týče podílů voličů na zisku stran, však neobjevil, což přičítá vysokému vlivu nacionalizace stranického systému, která způsobila „upořádání“ rozdílů mezi regiony na minimum (Kouba 2007: 1035). Stranický systém jako celek proto považuje za, do velké míry, nacionalizovaný. To má za následek „upořádání“ rozdílů mezi regiony na minimum, což je vyjádřeno v relativně rovnoměrné podpoře jednotlivých stran bez ohledu na prostorovou lokaci, s jedinou významnější výjimkou v případě lidovců (Kouba 2007: 1029 – 1030, 1035). Koubův příspěvek potvrdil závěry i jiných studií, tedy, že zejména v případě KDU – ČSL nabývá prostorová koncentrace voličů výraznějších hodnot. (Kouba 2007: 1027). Konstatování, že rozdíly ve volebním jednání v jednotlivých územních částech ČR existují, byla zjištěna, avšak primárně nebyla přisouzena vlivům prostoru, nýbrž charakteru společnosti a ekonomiky (Kouba 2007: 1034). Výsledky nicméně mohou být způsobeny zvolenou metodikou zkoumání prostorových vzorců na úrovni okresů, čímž mohou vznikat nepřesnosti (Kouba 2007: 1023).

Dalším z autorů, kteří se věnují tématice nekonzistentní voličské podpory jednotlivých politických směrů, je Pavel Maškarinec. V roce 2011 se zabýval specifiky Libereckého kraje a volební úspěšností čtyř politických stálic českého polistopadového politického prostoru: KSČM, ČSSD, KDU-ČSL a ODS s cílem zjistit, zda lze hovořit o pokračování či spíše zprerthání „pout“ mezi obdobím prvorepublikovým a porevolučním. Maškarinec očekávatelně zjistil, že nelze příliš hovořit o historických souvislostech současných vzorců podpory vybraných stran a těch existujících před rokem 1948. Zejména u ODS žádnou takovou souvislost v zásadě nezjistil, avšak ani u ČSSD a KSČM není situace o mnoho jiná (Maškarinec 2011: 35-36). Jedinou stranou, která „zdedila“ poměrně mnoho voličských teritoriálních tendencí z časů před únorem 1948 je KDU-ČSL, která je spolu s KSČM v zásadě jediná tradiční strana (Maškarinec 2011: 36).

Maškarinec se z hlediska geografie voleb věnoval rovněž historicky prvním přímým volbám hlavy státu a zjistil, že tam, kde se komunisté těšili vysoké podpoře v parlamentních volbách, tam dosahoval vysokých zisků kandidát s levicovým viděním světa, tedy Miloš Zeman. Jednalo se o menší vesnice a pohraniční oblasti. Naproti tomu v tradičních baštách pravice, zejména pak v Praze a okolí exceloval pravicový aspirant na prezidenta, Karel Schwarzenberg. Rovněž platí, že příznivci ČSSD rozmělnili svou podporu v prvním kole mezi oficiálního kandidáta sociální demokracie Jiřího Dienstbiera a jejího bývalého předsedu Miloše Zemana

(Maškarinec 2013). Ve svém nejnovějším příspěvku *Nekonečný příběh. Pokračující stabilita voličské podpory Komunistické strany Čech a Moravy v parlamentních volbách 2006 – 2013* se pak Maškarinec zabýval relativně stabilní podporou KSČM v čase, navzdory predikcím o postupném „biologickém řešení“ existence této antisystémové strany (Maškarinec 2015: 146), kterážto znesnadňuje alternaci moci z hlediska svého takřka nulového koaličního potenciálu. Zjištění prvé zní, že ČSSD, s odhlédnutím od voleb 1992, má nejvíce nacionalizovanou volební podporu (tj. rozpětí její podpory není mezi minimální a maximální hodnotou v rámci země příliš veliké), o něco málo více koncentrované volební zázemí má její úhlavní pravicový sok, ODS. Nejvíce prostorově shlukován je pak elektorát lidovecký (Maškarinec 2015: 144). Zjištění nikoli nepodstatné pak představuje to, že volbu KSČM neovlivňuje jen kontextuální proměnná (oblast bývalých Sudet a tamní vyšší podpora ideálu komunismu), nýbrž též neprostorové faktory, jmenovitě výskyt ekonomicky neaktivních osob, ať již nezaměstnaných anebo v důchodovém věku (Maškarinec 2015: 152).

Tomáš Kostelecký s kolektivem autorů (2014) se zabývali volebním chováním a jeho prostorovými vzorci napříč celým českým územím. Z výsledků voleb od roku 1918 do roku 2006 je patrné, že existují jisté větší či menší územní shluky vyšší volební podpory pro vybraná uskupení. Pro strany pravicového ražení se nacházejí spíše v Čechách, než na Moravě a ve Slezsku, v okolí větších měst, tím spíš v okolí krajských měst, a stabilní „databáze“ voličů lze zaznamenat v hlavním městě a přilehlém okolí.⁶⁹ Spíše levicově se naopak projevují oblasti potýkající se se socioekonomickými těžkostmi typu vyšší nezaměstnanost, horší platové podmínky a také s méně absolventy vysokých škol. Nutno podotknout, že ani autorům této studie se příliš nepodařilo prokázat zřetelné a nezpochybnitelné souvislosti mezi vzorci volebního rozložení podpory stran v období tzv. první republiky a po roce 1989.⁷⁰ Nejvyšší míru kontinuity po celé období vykazují religiózně orientovaní křesťanští demokraté. Tam, kde se vyskytují voliči převážně nábožensky zaměření, tam je také epicentrum podpory pro KDU-ČSL, a to již od časů jejího založení.

Teoretický postulát „třídního rozhodování“ potvrdila empiricky řada studií

⁶⁹ Od poloviny 90. let 20. století se tento vliv bydliště či alespoň dojíždění za prací do hlavního města stále zvyšuje. Nadto se zvětšuje i rozsah okolního území kam „pražské smýšlení“ dosahuje. Do Prahy se za prací přesouvá řada vysokoškolsky vzdělaných lidí, kteří volí stabilně spíše pravicové subjekty. Vyskytuje se v ní navíc více osob samostatně výdělečně činných, manažerů, u kterých je tendence volit „pravicově“ také patrná.

⁷⁰ Důvodů je celá řada. Neexistence příliš patrných programových souvislostí mezi stranami kandidujícími před rokem 1938 a po roce 1989. Zejména u pravicových stran tato kontinuita, dá se říci, neexistuje. Tradice stran, které většinou vznikly až po převratu a nedisponovaly tak historickou tradicí.

věnovaných tématu: kupříkladu (Kostelecký et al. 2014: 99) uvádí, že *“sociální struktura obcí má na volební výsledky podstatný vliv“*.

4. EMPIRICKÁ ČÁST PRÁCE

V praktické – empirické rovině lze ke zvolenému tématu této odborné práce přistupovat ve dvou základních dimenzích. První možností je pohlížet na nerovnoměrnost volebních výsledků z východiska kompozičního. Zjednodušeně jde o přístup, kdy strukturální charakteristiky pomáhají „rozluštit“ mnoho z příčin volebního chování. Územní rozdíly pak v tomto pojetí stručně a simplifikovaně řečeno spočívají v rozdílném složení místního elektorátu (Čermák, Kostelecký, Stachová 2002: 34). V našem případě se zaměříme na strukturální charakteristiky populace na úrovni tzv. obcí s rozšířenou působností (dále jen ORP).

Druhý náhled na odlišnosti v rozhodování občanů u voleb vyvěrá z tzv. kontextového (kontextuálního) přístupu, který se zaměřuje více na prostorové proměnné v souvislosti s vlivem na občany a jejich „ruku“ u vhození volebního hlasovacího lístku do volení urny v místně určeném volebním obvodu (Čermák, Kostelecký, Stachová 2002: 34). Oba vlivy však pravděpodobně nepůsobí ve vakuu, což znamená, že se spolu v reálu v různém poměru patrně podílejí na voličském rozhodování.

My se v této práci zaměříme spíše na první výše definovaný přístup, avšak se zřetelem na zmíněnou logiku, a sice že „různé skupiny obyvatelstva obývají různé části země“ a tudíž nelze opomenout ani kontextové proměnné, jako například efekt sousedství.

Ještě před samotnou analýzou je zapotřebí na tomto místě čtenářům připomenout, že pro sociální vědy (pod něž sociologie spadá) je typické a platí, stejně jako pro tuto bakalářskou práci, že vztah mezi dvěma (ale i více) proměnnými není vždy (tj. za každé situace) platný a neměnný. Jiným slovy lze říci, že „jestliže něco, pak s jistou mírou pravděpodobnosti něco“, nikoli „jestliže něco, pak s určitostí něco“. Nicméně existující – zjištěná – míra souvislosti (korelace) napovídá cosi o pravděpodobnosti určitého jevu, pakliže budou co nejvíce naplněny určité podmínky. Je to podobné jako kupříkladu při studiu na vysoké škole. Čím déle se bude student připravovat na zkoušky, tím lépe by si v nich měl vést, tj. tím lepších studijních výsledků by měl dosáhnout. Přesto tato „spravedlnost“ v reálném světě vždy nenastává. Ve hře jsou totiž přítomny i další faktory, jmenujme například přirozené

nadání daného studenta, schopnost se efektivně učit, míra zájmu o konkrétní předmět, studentovo aktuální psychické i fyzické rozpoložení, štěstí na otázky apod. I ve volebním chování platí, že nelze se stoprocentní jistotou dopředu určit, jak a koho budou voliči volit. Je to, alespoň prozatím, nemožné. Ostatně, kdyby to možné bylo, pak by finančně i časově poměrně nákladné předvolební průzkumy veřejného mínění postrádaly svůj smysl.

Očekávatelné (pravděpodobnostní) procentuální zisky jednotlivých politických stran pak lze predikovat v zásadě dvojím způsobem. Buďto právě zmíněným osobním („face to face“) dotazováním náhodně vybraných respondentů, anebo lze, což je ostatně záměrem této práce, určit míru korelačního vztahu mezi vybranými charakteristikami (například socioekonomickými) a sociálním prostředím, v němž se voliči pohybují a v němž žijí, a jejich působením na volební rozhodování. Tedy kupříkladu, pokud bude občan disponující volebním právem v čase voleb nezaměstnaný, bude volit spíše levicové nebo spíše pravicové politické uskupení? Jinak řečeno jde o to, pokusit se objevit proměnné, které nahrávají ve prospěch té které politické strany. Ještě jinak se pokusit definovat, jaký je typický volič té které strany, jaké vlastnosti jsou pro něj do značné míry příznačné? Na tyto zajímavé otázky spjaté s problematikou volebního chování českého elektorátu se pokusí poskytnout alespoň částečné odpovědi následující část předložené závěrečné práce.

Co se týče třídně odlišného hlasování, budeme postupovat v souladu s logikou, že než od sebe odlišovat jednotlivé strany, je vhodnější je zařadit do tzv. stranické rodiny dle jejich ideologické blízkosti – na strany pravicové a levicové (Mair 1997: 28). Obecně řečeno pak zhruba platí, že „*socialistické (sociálně demokratické) a komunistické strany společně představují jednu a tutéž stranu konfliktní linie*“ (Mair 1997: 65). I proto se jeví logické spojit strany reprezentující stejnou společenskou niku do jedné rodiny.

Jak připomíná ve své knize například Miroslav Disman (2005: 180) „*kvantitativní výzkum není nic jiného než testování hypotéz*“. My se tohoto konstatování z jeho díla *Jak se vyrábí sociologická znalost* přidržíme a v této empirické části se zaměříme na v úvodu postulované hypotézy, respektive na otestování jejich příčinné intenzity a kauzality pomocí provedení regresních analýz za pomoci užití statistického programu SPSS a následné interpretace výsledných korelačních tabulek.

Celkový počet ORP v ČR činí 205. Z toho jich je nejvíce ve Středočeském kraji (26), na druhém místě je Moravskoslezský kraj (22) a třetí je Jihomoravský kraj (21). O poznání méně ORP nalezneme na území Jihočeského kraje (17) a Ústeckého kraje (16). Dále následují kraje se shodným počtem patnácti ORP: Královéhradecký kraj, Pardubický kraj, Plzeňský kraj a kraj Vysočina. Třináct ORP má Zlínský kraj a Olomoucký kraj. Nejméně ORP pak se pak nachází na území Libereckého kraje (10) a Karlovarského kraje (7). Vidíme tak, že zastoupení ORP není napříč ČR zcela stejné, což může mít za následky jisté odchylky ve výsledcích, kdy větší kraje mohou analýzy více ovlivňovat, kdežto kraje s menším počtem ORP budou ve výsledcích logicky méně promítnuty. Toto je nicméně obhajitelné či vykompenzované faktem, že menší kraje také mají menší počet volených zástupců do parlamentu, zastupuje je v něm menší počet poslanců. Nutno též ještě podotknout, že ačkoli Praha nespadá pod ORP, je pro účely našeho výzkumu zahrnuta, neboť by bylo chybou vyloučit vzorek takto početné „oblasti“, Praha je tedy de facto 206. „ORP“.

Co se týká nezaměstnanosti, uveďme si na tomto místě její historický vývoj. Zatímco v roce 1991 představovali nezaměstnaní ve zvolených 205 ORP a Praze v průměru pouhá 2% populace, tak ve sčítání v roce 2001 se situace zhoršila a průměrná výše lidí bez práce činila u tohoto důležitého ekonomického ukazatele za 206 zahrnutých geografických oblastí již 10,42%. Pro rok 1991 je směrodatná odchylka 0,62, kdežto v roce 2001 směrodatná odchylka činí 4,92. Lze z toho vyvodit závěr, že v roce 1991 byla nezaměstnanost nejen nízká v průměru, ale byla nízká v zásadě v celém zkoumaném souboru hodnot, její výše se napříč území příliš nelišila. V roce 2001 ale již byl rozptýl ve výši nezaměstnaných napříč administrativními jednotkami vyšší. O deset později v roce 2011 v dosud posledním celostátním sčítání se pak numerický podíl nezaměstnaných občanů v zásadě nezměnil, když v průměru za všechny zkoumané administrativní celky dosahoval opět hodnoty nad deset procentních bodů, konkrétně 10,38%. Směrodatná odchylka ale byla nižší, činila 2,65, takže zaměstnanost byla více vyrovnaná napříč všemi oblastmi zahrnutými do naší analýzy.

Nyní si totéž jako v případě nezaměstnanosti uveďme ještě pro procentuální podíly stran levicových a pravicových. Ve volbách 1996 si strany levicového spektra připsaly v průměru za všechny ORP 39,49% hlasů. Směrodatná odchylka byla na úrovni 5,77, tedy podpora levice v jednotlivých oblastech kolísala. Pravice si pak v těchto volbách na své konto připsala průměrně 35,31% hlasů. A směrodatná odchylka v jejím případě činila ještě větší hodnotu: 6,24. I ona tedy, dokonce ještě ve

větší míře než levice, vykazovala na různých územích do určité míry odlišnou volební podporu. Ve volbách o dva roky později činil průměrný podíl levicové podpory ve zvolených jednotkách 45,40%, pravice pak získala v průměru 33,64% hlasů. Směrodatná odchylka byla velmi podobná u obou ideologicky rozličných politických táborů: levice 6,13, pravice 6,68. Opět tedy pravice měla svou podporu o něco málo více rozkolísanou. Rok 2002 přinesl další volby a levice v nich posílila svůj průměrný procentuální zisk, když průměrně získala více než 50% hlasů (50,46%) a její směrodatná odchylka byla 6,15. Pravice si v průměru připsala 36,72% lístků od voličů a její směrodatná odchylka tentokrát byla o něco nižší než v případě levice, její volební podpora tedy byla napříč republikou o něco málo více konstantní: 5,68. Volby 2006 a trendy předchozích voleb de facto neměnné, tedy: levice průměrně podíl hlasů: 47,77%, pravice: 32,45%. Směrodatná odchylka: levice: 6,28, pravice: 5,89. I v těchto volbách tak stejně jako v těch předchozích dosáhl levicový tábor průměrně na vyšší podíl odevzdaných hlasovacích lístků a stejně jako ve volbách 2002 vykazoval podíl hlasů pro KSČM a ČSSD větší územní výkyvy, než hlasy odevzdané pro ODS.

Volby 2010 přinesly změnu, procentuální podíl hlasů vybraných levicových stran, tak i pravicových stran, poklesl: 36,04% v případě levice, 33,27% v případě pravice. Tyto číselné výsledky jen potvrzují konstatování, které jsme již jednou zmínili s odvoláním na práci Lukáše Linka v teoretické části práce *1.3. Stranický systém a jeho stručný vývoj*, že: ODS a ČSSD přišly ve volbách 2010 o více než 30% hlasů (Linek 2012: 10). Předchozí jasně viditelný a z numerických výpočtů patrný bipolární (a ideologický) charakter politické soutěže v ČR je tak opravdu od voleb 2010 oslaben. Nutno však podotknout, že výše směrodatných odchylek zůstaly u obou ideologicky odlišných politických skupin obdobně vysoké: levice: 6,02, pravice 6,45.

Dosud poslední volby v roce 2013 pak lze pomocí průměru podílů hlasů pro stranické tábory vyjádřit následovně: levice si v zásadě udržela své pozice z voleb 2010, dokonce ještě o cirká dva procentní body posílila z 36% na více než 38% (38,16%), naproti tomu pravice výrazně volebně oslabila (počítáme-li mezi jednoznačně pravicové strany jen ODS a TOP 09, což pro účely této práce činíme). Z 33% průměrné podpory u veřejnosti v minulých volbách v roce 2010 si zvolená pravicová uskupení pohoršila o více než 16% na 16,70% průměrný podíl voličských hlasů. Směrodatná odchylka je u levice opět až pozoruhodně kontinuální, pro volby 2013 je její výše 6,20, u pravice variabilita její volební podpory napříč naším

územím vyjádřená směrodatnou odchylkou poklesla k hodnotě 4,96. Faktem ovšem je, že všechny výsledné směrodatné odchylky jsou vyšší, než je tomu u nezaměstnanosti u všech tří proběhlých sčítání (1991, 2001 a 2011).

Metoda, jež bude použita ke zjištění intenzity vztahů mezi jednotlivými zvolenými proměnnými, se nazývá regresní analýza. Ta se využívá tehdy, pokud chceme zjistit, jaký směr a intenzitu mají dvě proměnné mezi sebou – zda mezi nimi vůbec existuje nějaký alespoň trochu relevantní vztah (ať už pozitivní, nebo negativní), a jak silný je. Jinými slovy, jak moc jedna proměnná dopadá na „osud“ druhé zvolené proměnné. Konkrétně je pro účely této práce využíváno tzv. lineární regresní analýzy (Hinton et al. 2014: 297-298).

Analýza volebního chování je provedena následujícím způsobem: na základě celkové počtu hlasů obdržných zvolenými politickým stranami v jednotlivých ORP jsou vypočteny procentuální podíly zisku těchto stran v jednotlivých volbách do Poslanecké sněmovny v nich. Do analýzy jsou zařazeny sněmovní volby konané v období let 1996 až 2013: tedy volby v roce 1996, dále pak v letech 1998, 2002, 2006, 2010 a dosud poslední konané v roce 2013. Posléze jsou z dat Sčítání lidu, domů a bytů, která se konala v letech 1991, 2001 a zatím naposledy v roce 2011 vypočteny míry nezaměstnanosti a další proměnné za jednotlivé ORP, jež by potenciálně mohly mít dopad na volební zisky stěžejních parlamentních aktérů polistopadové politické scény.

Využita jsou ta data ze sčítání, která jsou nejvíce blízka roku konání voleb, což znamená, že pro rozbor voleb v roce 2002 je použito sčítání z roku 2001, zatímco pro volby 2010 a 2013 novější sčítání z roku 2011. Určitou komplikací u voleb 1996 a 2006 je, že jsou stejně blízko, respektive stejně daleko, od konání dosavadních populačních cenzů v roce 1991, respektive 2001 a 2011. Z toho důvodu je využíváno dat z obou dvou sčítání v okruhu těchto zmíněných parlamentních voleb.

ANALÝZA: Levice

Mezi levicové strany byly pro účely této práce zařazeny dvě parlamentní politické strany hlásící se k levé části českého stranického systému: ČSSD a KSČM. KSČM je přinejmenším svým programem a rétorikou více levicovou stranu, avšak disponuje minimálním koaličním potenciálem, když od roku 1990 dosud nebyla na parlamentní úrovni členem žádné koaliční vlády. Volebně se nicméně jedná o středně silnou stranu, když dosahuje zisků kolem 10 procent hlasů a je tak pravidelně součástí české dolní komory parlamentu.

Druhou stranou zařazenou na levici je ČSSD, jež postupně od druhé poloviny 90. let 20. století posílila své volební a tedy i politické a mocenské postavení v zemi. Vedla několik vlád, z její strany pocházelo několik českých premiérů (Zeman, Gross, Špidla, Paroubek, Sobotka), jedná se po relativně dlouhé období o jednu ze dvou nejsilnějších stran v ČR. Pozitivum pro účely této práce je skutečnost, že jak ČSSD, tak KSČM dosud nebyly mimo parlamentní půdu, vždy se jim ve zvolených volbách podařilo probojovat se mezi relevantní politické aktéry.

Ostatní vyloženě levicově orientované strany jsou v ČR naopak marginální a nedosahují parlamentního zastoupení – například SPOZ spojená s Milošem Zemanem, nebo LEV 21 s Jiřím Paroubkem. I proto nejsou obě tyto strany do provedených analýz začleněny.

Volby 1996 – LEVICE – výsledky lineární regrese

Zvolené proměnné

Model	Zvolená proměnná
1	PODÍL NEZAMĚSTNANÝCH (1991)

a. Závisle proměnná: Podíl hlasů získaných levicí (ČSSD + KSČM)

(Pozn.: Podíl nezaměstnaných v roce 1991 je uveden v % stejně jako podíl hlasů získaných levicovými politickými stranami ve volbách 1996. Podíl nezaměstnaných je vypočten jen z ekonomicky aktivních osob v čase Sčítání v roce 1991. Dále již tuto tabulku uvádět nebudeme, jen slovně vypíšeme, jaké proměnné jsme zvolili a již jen uvedeme výsledné tabulky s výsledky. Tato tabulka tak slouží spíše pro ilustraci toho, jak vypadá výstup (tzv. output) z programu SPSS.)

Tab. 1: Model – výsledky (volby 1996 – LEVICE: ČSSD + KSČM)

R	R Square	Adjusted R Square
,431 ^a	,186	,182

a. Indikátor: (Nezávisle proměnná), **PODÍL NEZAMĚSTNANÝCH (1991)**

Tab. 2: Koeficienty^a

Nezávisle proměnná	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	Sig.
	B	Std. Error	Beta	
Podíl NEZAMĚSTNANÝCH (rok 1991)	31,461 3,987	1,225 ,583	,431	,000 ,000

a. Závisle proměnná: **Podíl hlasů LEVICE v parlamentních volbách 1996**

Výsledky v tabulce číslo 2 „Koeficienty“ nám mimo jiné vyjadřují, jaký je tzv. standardizovaný korelační koeficient (v tabulce Beta sloupec) mezi dvěma zvolenými proměnnými, tedy závisle proměnnou (v našem případě podílem hlasů odevzdaných levici ve volbách 1996 v jednotlivých ORP) a nezávisle proměnnou (podílem nezaměstnaných osob v čase celostátního sběru dat – Sčítání lidu – v roce 1991 v jednotlivých ORP). Důležitá pro naši analýzu je rovněž hodnota B, což je tzv. regresní koeficient, který značí, o kolik procent vzroste podíl voličů levice při nárůstu podílu nezaměstnaných o jedno procento. Vidíme, že v tomto případě by podpora levice vzrostla skoro o 4%. Lze tak říci, že zvolená nezávisle proměnná je tak pro závisle proměnnou vcelku klíčovým determinantem.

Hodnota „Adjusted R Square“ v tabulce číslo 1 „Model“ výše uvedené tvrzení jen podtrhuje. Tato hodnota nám totiž sděluje, jak vysoké množství variace/odchylky závisle proměnné (podíl hlasů levice ve volbách 1996) nám dokáže vysvětlit zvolená nezávisle proměnná (v tomto případě tedy podíl nezaměstnaných obyvatel v roce 1991). Z tabulky 1 vidíme, že v případě sněmovních voleb 1996 dokáže zvolená nezávisle proměnná vysvětlit téměř 19% volební podpory levice. Jinými slovy, nezaměstnanost stojí téměř z jedné pětiny za tím, že se čeští voliči, kteří využili svého volebního práva a zúčastnili se voleb, rozhodli podpořit jednu z vybraných stran levicového tábora (tj. buď ČSSD, nebo KSČM).

Hodnota „R“ – v tomto případě 0,431, značí, že pokud vzroste nezaměstnanost, pak se zvyšuje i volební zisk levice (ČSSD a KSČM). Jedná se o tzv. pozitivní korelaci. Pakliže vzroste počet nezaměstnaných, vzroste i počet odevzdaných hlasů pro levicové politické strany. Tabulka číslo 2 výsledky potvrzuje.

ANALÝZA: Pravice

U pravicové politické scény je situace složitější. Jedná se totiž o více fragmentovaný a nestabilní politický tábor, když většinou pravicově smýšlející voliče zastupuje v parlamentu více pravicových stran. V minulosti tak do parlamentu zasedli zástupci nejen dlouho suverénní ODS, ale také ODA, Unie Svobody (US), Demokratické Unie (DEU), nebo nejnověji vzniklé TOP 09. S výjimkou ODS však zmíněná pravicová uskupení nedosahují takové životnosti, takže v každých volbách jsou v zásadě do provedených regresních analýz zahrnuty jiné strany spadající pod pravici, jen ODS reprezentuje pravicový program ve všech zvolených volbách. Po roce 2009 se k ní přidává zmíněná TOP 09, která je jejím přímým konkurentem o

pravícově smýšlející voliče.

KDU-ČSL, která je některými odborníky řazena taktéž mezi pravici, není v této práci do výzkumu zahrnuta, protože se domníváme, že se jedná spíše o typickou středovou (tzv. pantovou) stranu, která byla členem jak pravicových, tak také levicových vlád. V době psaní této práce byla členem koalice vedené ČSSD, i proto by podle našeho názoru nebylo příliš vhodné zařadit lidovce mezi typické představitele pravicových hodnot v české společnosti. Oproti současné ODS a TOP 09 se navíc KDU-ČSL profiluje spíše na morálních hodnotách, což je spjato s jejím stále ještě poměrně silným náboženským profilem, než na vyloženě ideologických otázkách. Jedinou výjimku tvoří zahrnutí hlasů KDU do analýzy voleb 2002, v nichž kandidovala v koalici s US a DEU (tzv. Koalice), což byl projekt pravicový, zaměřený konkurenčně vůči ODS, která předtím uzavřela tzv. opoziční smlouvu s ČSSD.

Volby 1996 – PRAVICE – výsledky lineární regresní analýzy

Tab. 3: Model – výsledky (volby 1996 – PRAVICE: ODS + ODA + DEU)

R	R Square	Adjusted R Square
,202 ^a	,041	,036

a. Indikátor: (Nezávisle proměnná), **PODÍL NEZAMĚSTNANÝCH (1991)**

Jak můžeme vyčíst z tabulky číslo 3, nezaměstnanost v případě pravice odpovídá „pouze“ za 3,6% variace v její volební podpoře z roku 1996. Není to tedy překvapivě mnoho.

Tab. 4: Koeficienty^a

Nezávisle proměnná	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	Sig.
	B	Std. Error	Beta	
PODÍL NEZAMĚSTNANÝCH (rok 1991)	39,389 - 2,020	1,434 ,683	- ,202	,000 ,003

a. Závisle proměnná: **Podíl hlasů PRAVICE v parlamentních volbách 1996**

Také zde zjištěná souvislost (vyjádřená výší korelačního koeficientu) je poměrně o dost nižší, než je tomu v případě levicové stranické rodiny.

Velmi důležité navíc je, že oproti levici je zjištěná korelace negativní, jak vidíme z tabulky číslo 4: (hodnota -0,202), z čehož plyne, že: pokud ve zkoumaných

oblastech (ORP) vzroste nezaměstnanost, klesne spolu s tím i politická podpora pravice, respektive ochota ji udělit hlas. Jedná se o nepřímou úměru, neboli, kde je vyšší nezaměstnanost, tam je nižší úspěšnost pravicového politického spektra. Souvislost není nikterak malá, protože jednoprocentní nárůst nezaměstnanosti pro pravici znamená pokles jejich volebního zisku o 2,02%.

Volby 1996 – LEVICE – výsledky lineární regresní analýzy

Tab. 5: Model – výsledky (volby 1996 – LEVICE: ČSSD + KSČM)

R	R Square	Adjusted R Square
,634 ^a	,402	,399

a. Indikátor: (Nezávisle proměnná), **PODÍL NEZAMĚSTNANÝCH (2001)**

Pokud jako nezávisle proměnnou zvolíme podíl nezaměstnaných v roce 2001 namísto údajů z roku 1991, kdy byla nezaměstnanost o poměrně velké hodnoty nižší, vliv dané nezávisle proměnné – tedy podílu nezaměstnanosti, dále vzroste. Je patrné, že v tomto případě již zvolená nezávisle proměnná dokáže vysvětlit téměř 40% variability v podpoře levicových stran – tedy součtu podílů hlasů ČSSD a KSČM. Příčinu je možno hledat v tom, že socioekonomická diferenciacie v roce 1996 odpovídala mnohem více situaci z roku 2001, než té z roku 1991.

Tab. 6: Koeficienty^a

Nezávisle proměnná	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	Sig.
	B	Std. Error	Beta	
PODÍL NEZAMĚSTNANÝCH (2001)	31,687 ,745	,731 ,063	,634	,000 ,000

a. Závisle proměnná: **Podíl hlasů LEVICE v parlamentních volbách 1996**

Tabulka číslo 6 výsledky potvrzuje, platí tedy i zde, že čím vyšší nezaměstnanost, tím vyšší podpora levice. Toto je nadto zatím nejsilnější korelace zjištěná mezi dvěma proměnnými v této práci (korelační koeficient 0,634). Nicméně pokud vzroste nezaměstnanost v tomto případě o jedno procento, podpora levice se navýší „jen“ o 0,745%. Je ovšem také nutné brát na vědomí, že volby se konaly již v roce 1996, tedy o pět let před užitým sčítáním lidu, tedy v době, kdy

nezaměstnanost nemusela a patrně ani nebyla natolik určujícím tématem, jako tomu bylo v dalších volbách. Tématem voleb 1996 byl stále ještě spíše proces transformace, s tím související privatizace a její další osud. Byl to de facto počátek souboje dvou největších politických rivalů: ODS a ČSSD, respektive Klause a Zemana. Nelze ovšem říci, že by nezaměstnanost v tomto souboji nesehrála svou roli, jak ostatně odhalily provedené korelační analýzy v programu SPSS.

Volby 1996 – PRAVICE – výsledky lineární regresní analýzy

Tab. 7: Model – výsledky (volby 1996 – PRAVICE: ODS + ODA + DEU)

R	R Square	Adjusted R Square
,480 ^a	,230	,227

a. Indikátor: (Nezávisle proměnná), **PODÍL NEZAMĚSTNANÝCH (2001)**

Jak je vidět z tabulek číslo 7 a 8, tak i pro pravici platí, že pokud pro provedení regresní analýzy parlamentních voleb roku 1996 využijeme dat z pozdějšího sčítání lidu, tedy z roku 2001, pak vliv zvolené nezávislé proměnné očividně vzroste. V tom případě totiž již dokáže procentuální zastoupení osob hledající práci vysvětlit téměř 23% z variability naměřené ve volební podpoře pravicové politiky.

Tab. 8: Koeficienty^a

Nezávisle proměnná	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	Sig.
	B	Std. Error	Beta	
PODÍL NEZAMĚSTNANÝCH (2001)	41,683 - ,608	,895 ,078	- ,480	,000 ,000

a. Závisle proměnná: **Podíl hlasů PRAVICE v parlamentních volbách 1996**

Tabulka číslo 8 s výslednými koeficienty jen potvrzuje nárůst vlivu intenzity nezaměstnanosti na volební zisky pravice a rovněž tak i nárůst záporného směru tohoto účinku. Potvrzuje tak, že výrok „v případě nárůstu nezaměstnanosti mají pravicové strany horší volební výstupy, dosahují nižších volebních preferencí a klesá jejich voličský potenciál“, je validní i v tomto případě. Konkrétní souvislost je vyjádřena regresním koeficientem (B): nárůst nezaměstnanosti o jeden procentní bod by snížil zisk pravice o 0,608%.

PODÍL OSOB SAMOSTATNĚ VÝDĚLEČNĚ ČINNÝCH

Co se týká vlivu sociální, respektive sociálně-ekonomické struktury obyvatelstva, potenciální účinek na volební smýšlení obyvatel může mít i pracovní zařazení voličů. V tomto směru asi největší dopad na rozhodování voličů může teoreticky mít to, zda občané podnikají či nikoli. Téměř každý se ve svém životě zřejmě již setkal s tvrzeními, že: „pravice je primárně pro podnikatele a bohatší skupiny, chce pro ně zajistit lepší podmínky jejich činnosti, snížit jim zdanění a podobně... zatímco levice je tu pro zaměstnance a ochranu jejich práv – především pak pro dělníky.“ Zda toto opravdu platí, zda jedna skupina volí častěji pravici a druhá naopak levici, to se pokusíme zjistit, opět pomocí regresní analýzy v SPSS.

Nezávisle proměnnou bude v tomto případě procentuální podíl OSVČ v letech 1991, nezávislou proměnnou opět procentuální volební výsledky pravice a levice ve sněmovních volbách roku 1996.

Volby 1996 – PRAVICE – výsledky lineární regresní analýzy

Tab. 9: Model – výsledky (volby 1996 – PRAVICE: ODS + ODA + DEU)

R	R Square	Adjusted R Square
,612 ^a	,374	,371

a. Indikátor: (Nezávisle proměnná), **PODÍL OSVČ (1991)**

Tab. 10: Koeficienty^a

Nezávisle proměnná	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	Sig.
	B	Std. Error	Beta	
PODÍL OSVČ (1991)	25,544 6,785	,948 ,613	,612	,000 ,000

a. Závisle proměnná: **Podíl hlasů PRAVICE v parlamentních volbách 1996**

Z výše uvedených tabulek číslo 9 a 10 lze postulovat předpokládané závěry. Jednak to, že podíl osob samostatně výdělečně činných ve společnosti má výrazný dopad na volební podporu stran pravicového politického spektra. 37,1% variability v podpoře pravice lze vysvětlit na základě podílu OSVČ. Dále platí, že $r = 0,612$, takže: čím více je v populaci voličů z řad podnikatelů (zaměstnavatelů), tím vyšší volební a tedy i mandátové zisky pravice vykazuje. Vzájemná kauzalita zvolených

proměnných je, jak ukazují čísla z tabulek 9 a 10, výrazná, pro pravici zatím největší: pokud naroste podíl osob samostatně výdělečně činných o jedno procento, naroste spolu s tím i volební podpora pravice, a to téměř o sedm procent (6,785)!

Volby 1996 – LEVICE – výsledky lineární regresní analýzy

Tab. 11: Model – výsledky (volby 1996 – LEVICE: ČSSD + KSČM)

R	R Square	Adjusted R Square
,401 ^a	,161	,157

a. Indikátor: (Nezávisle proměnná), **PODÍL OSVČ (1991)**

Tab. 12: Koeficienty^a

Nezávisle proměnná	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	Sig.
	B	Std. Error	Beta	
PODÍL OSVČ (1991)	45,408 - 4,121	1,018 ,658	- ,401	,000 ,000

a. Závisle proměnná: **Podíl hlasů LEVICE v parlamentních volbách 1996**

I ve zde prezentovaných tabulkách číslo 11 a 12 lze spatřit očekávaný vliv zvolené nezávisle proměnné (podílu OSVČ) na proměnnou závislou, tedy výši procentuální podpory levice v jednotlivých ORP. Živnostníci v případě levice „zodpovídají“ za necelých 16 procent jejich celkového volebního zisku, přičemž platí, že čím vyšší numerická intenzita takto definovaných pracujících, tím horší volební souhrn stran levice. V tomto případě činí regresní koeficient - 4,121, tedy slovně vyjádřeno: pakliže je mezi voliči o jedno procento větší procentuální zastoupení osob samostatně výdělečně činných, tak klesne o více než čtyři procenta podpora levice.

Volby 1998 – LEVICE – výsledky lineární regresní analýzy

Pro tyto parlamentní volby si zvolíme jen jednu nezávislou proměnnou - podíl nezaměstnaných. Důvodem je složitější metodika zjišťování podílu OSVČ ve společnosti ve sčítání z roku 2001 i omezený prostor této práce. Zároveň budeme používat data jen z jednoho sčítání, toho, které proběhlo nejbliže k datu voleb 1998, tedy v roce 2001.

Tab. 13: Model – výsledky (volby 1998 – LEVICE: ČSSD + KSČM)

R	R Square	Adjusted R Square
,661 ^a	,436	,434

a. Indikátor: (Nezávisle proměnná), **PODÍL NEZAMĚSTNANÝCH (2001)**

Z tabulky číslo 13 vyplývá, že opět jako i v předešlých volbách, i v těchto sehrála nezaměstnanost silnou úlohu v tom, koho v nich budou občané volit. Má schopnost vysvětlit plných 43,4% odchylek ve výsledku levice.

Tab. 14: Koeficienty^a

Nezávisle proměnná	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	Sig.
	B	Std. Error	Beta	
PODÍL NEZAMĚSTNANÝCH (2001)	36,759 ,825	,755 ,065	,661	,000 ,000

a. Závisle proměnná: **Podíl hlasů LEVICE v parlamentních volbách 1998**

Zde se dozvídáme, že vztah mezi počtem nezaměstnaných a počtem levicových voličských hlasů je kladný – pozitivní, z čehož znovu plyne, že jestliže se jejich intenzita zvýší, zvýší se i míra podpory levicového politického spektra. Procentní intenzifikace osob bez práce navýší podíl levicových voličů o 0,825%.

Volby 1998 – PRAVICE – výsledky lineární regresní analýzy

Tab. 15: Model – výsledky (volby 1998 PRAVICE: ODS + US + DEU)

R	R Square	Adjusted R Square
,546 ^a	,298	,295

a. Indikátor: (Nezávisle proměnná), **PODÍL NEZAMĚSTNANÝCH (2001)**

Tab. 16: Koeficienty^a

Nezávisle proměnná	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	Sig.
	B	Std. Error	Beta	
PODÍL NEZAMĚSTNANÝCH (2001)	41,394 -,741	,916 ,079	-,546	,000 ,000

a. Závisle proměnná: **Podíl hlasů PRAVICE v parlamentních volbách 1998**

Opět i zde vidíme očekávaný vývoj, když nezaměstnanost vrůstá, podpora pro pravici klesá (-0,546). Tento indikátor zodpovídá téměř za 30% variability v podpoře pravice a jedná se o negativní korelaci. Jednoprocentní pokles zaměstnanosti vede k poklesu volebních zisků pravice o 0,741%. V roce 1998 tak vyšší nezaměstnanost nahrávala výsledkům levicových stran, které z ní mohly jen těžit.

Volby 2002 – LEVICE – výsledky lineární regresní analýzy

Tab. 17: Model – výsledky (volby 2002 LEVICE: ČSSD + KSČM)

R	R Square	Adjusted R Square
,591 ^a	,349	,346

a. Indikátor: (Nezávisle proměnná), **PODÍL NEZAMĚSTNANÝCH (2001)**

Tab. 18: Koeficienty^a

Nezávisle proměnná	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	Sig.
	B	Std. Error	Beta	
PODÍL NEZAMĚSTNANÝCH (2001)	42,716 ,739	,813 ,071	,591	,000 ,000

a. Závisle proměnná: **Podíl hlasů LEVICE v parlamentních volbách 2002**

Ve volbách 2002 nezaměstnaní svým volebním chováním zodpovídali za téměř 35% variability v podpoře levice (ČSSD a KSČM), korelace byla silně pozitivní, činila 0,591. Pokud by o jedno procento podíl nezaměstnaných vyrostl, stouply by „volební akcie“ levice, a to o 0,739%. Tyto politické strany tak čistě teoreticky, pokud by byly čistě oportunistické ve smyslu maximalizace svých volebních zisků, by mohly chtít, aby se zaměstnanost nezvyšovala, neboť nezaměstnaní je podporují více než zaměstnanci a o hodně více než zaměstnavatelé a osoby samostatně výdělečně činné (OSVČ).

Volby 2002 – PRAVICE – výsledky lineární regresní analýzy

Tab. 19: Model – výsledky (volby 2002 PRAVICE: ODS + KDUUSDEU + ODA)

R	R Square	Adjusted R Square
,606 ^a	,367	,364

a. Indikátor: (Nezávisle proměnná), **PODÍL NEZAMĚSTNANÝCH (2001)**

Tab. 20: Koeficienty^a

Nezávisle proměnná	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	Sig.
	B	Std. Error	Beta	
PODÍL NEZAMĚSTNANÝCH (2001)	44,076 - ,701	,741 ,064	- ,606	,000 ,000

a. Závisle proměnná: **Podíl hlasů PRAVICE v parlamentních volbách 2002**

Stejně jako ve volbách o čtyři roky dříve, i v parlamentním klání v roce 2002 nebyli pravici příliš nakloněni voliči obývající oblasti (ORP) s vyšší mírou nezaměstnanosti. Opět vidíme negativní dopad na preference pravice (-0,606), takže nezaměstnaní si obecně řečeno příliš často pravicové politiky jako své zástupce nevolí. V tomto případě by znamenal procentní nárůst nezaměstnaných občanů oslabení pravice ve volbách 2002 o zhruba 0,7%.

Volby 2006 – LEVICE – výsledky lineární regrese analýzy

Tab. 21: Model – výsledky (volby 2006 LEVICE: ČSSD + KSČM)

R	R Square	Adjusted R Square
,619 ^a	,384	,381

a. Indikátor: (Nezávisle proměnná), **PODÍL NEZAMĚSTNANÝCH (2001)**

Tab. 22: Koeficienty^a

Nezávisle proměnná	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	Sig.
	B	Std. Error	Beta	
PODÍL NEZAMĚSTNANÝCH (2001)	39,499 ,790	,807 ,070	,619	,000 ,000

a. Závisle proměnná: **Podíl hlasů LEVICE v parlamentních volbách 2006**

Co se týká voleb z roku 2006, ani v nich se žádné velké turbulence ohledně dopadu výše nezaměstnanosti na výši volebních zisků levice nekonaly. I pro tyto volby bylo příznačné, že čím výše míra nezaměstnanosti v daném ORP vystoupala, tím výše vystoupily i preference levice. Vztah dán regresním koeficientem (B) je takovýto: pokud bude ve voličské populaci o 1% větší počet osob bez stálého pracovního poměru, tak o 0,79% naroste volební zisk levice. Indikátor dokáže vysvětlit zhruba 38 procent variability volebních zisků levicově zaměřených politických stran.

Tab. 23: Model – výsledky (volby 2006 LEVICE - ČSSD + KSČM)

R	R Square	Adjusted R Square
,564 ^a	,318	,315

a. Indikátor: (Constant), **PODÍL NEZAMĚSTNANÝCH (2011)**

Tab. 24: Koeficienty^a

Nezávisle proměnná	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	Sig.
	B	Std. Error	Beta	
PODÍL NEZAMĚSTNANÝCH (2011)	33,914 1,333	1,460 ,136	,564	,000 ,000

a. Závisle proměnná: **Podíl hlasů LEVICE v parlamentních volbách 2006**

Pokud jako indikátor zvolíme vyšší nezaměstnanosti v roce 2011, vidíme, že v případě levice její účinek na voliče nepatrně klesne, alespoň dle standardizovaného regresního koeficientu $Beta = 0,564$. Dokáže vysvětlit o cca pět procent méně variability volebního chování, přesto ale její vliv není nezanedbatelný a navíc platí, že pokud by nezaměstnanost vzrostla o procentní bod, navýšila by se voličská podpora levice o více než procentní bod, konkrétně o 1,3% regresní koeficient B je tak vyšší než v předchozích volbách.

Volby 2006 – PRAVICE – výsledky lineární regresní analýzy

Tab. 25: Model – výsledky (volby 2006 PRAVICE: ODS)

R	R Square	Adjusted R Square
,424 ^a	,180	,176

a. Indikátor: (Nezávisle proměnná), **PODÍL NEZAMĚSTNANÝCH (2001)**

Tab. 26: Koeficienty^a

Nezávisle proměnná	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	Sig.
	B	Std. Error	Beta	
PODÍL NEZAMĚSTNANÝCH (2001)	37,762	,872	- ,424	,000
	- ,508	,076		,000

a. Závisele proměnná: **Podíl hlasů PRAVICE v parlamentních volbách 2006**

Pro pravici ve volbách 2006 platí stejné, jako pro ni platí i v přechozích zkoumaných volbách. I v klání 2006 pro ni nezaměstnanost představuje nepříznivý výchozí bod, který je pro ni oproti levici ztrátový, co se volební podpory týče. Nicméně alespoň na základě regresního koeficientu B není míra souvislosti tak vysoká a pro pravici nepříznivá, neboť v případě nárůstu nezaměstnaných o 1% poklesne podpora pravice v komparaci s předchozími volbami „pouze“ o cirká 0,5%. Ostatně také standardizovaný regresní koeficient Beta je nižší (- 0,424).

Tab. 27: Model – výsledky (volby 2006 PRAVICE: ODS)

R	R Square	Adjusted R Square
,406 ^a	,165	,161

a. Indikátor: (Nezávisle proměnná), **PODÍL NEZAMĚSTNANÝCH (2011)**

Tab. 28: Koeficienty^a

Nezávisle proměnná	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	Sig.
	B	Std. Error	Beta	
PODÍL NEZAMĚSTNANÝCH (2011)	41,801	1,515	- ,406	,000
	- ,900	,141		,000

a. Závisele proměnná: **Podíl hlasů PRAVICE v parlamentních volbách 2006**

Pokud do analýzy dopadů nezaměstnanosti na výši pravicových volebních zisků zahrneme data z pozdějšího sčítání v roce 2011, v zásadě nic se nezmění, jak uvádějí tabulky číslo 27 a 28. Nezaměstnanost je zkrátka pro pravici vždy přítěží. Jeden důležitý indikátor je ale v tomto případě pro pravici přece jen méně volebně příznivý, sice regresní koeficient B: při poklesu zaměstnaných osob klesá podpora pravice ve sněmovních volbách v tomto konkrétním případě o 0,9%.

Volby 2010 – LEVICE – výsledky lineární regresní analýzy

Tab. 29: Model – výsledky (volby 2006 LEVICE: ČSSD + KSČM)

R	R Square	Adjusted R Square
,558 ^a	,311	,308

a. Indikátor: (Constant), **PODÍL NEZAMĚSTNANÝCH (2011)**

Tab. 30: Koeficienty^a

Nezávisle proměnná	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	Sig.
	B	Std. Error	Beta	
PODÍL NEZAMĚSTNANÝCH (2011)	22,884 1,265	1,408 ,131	,558	,000 ,000

a. Závisle proměnná: **Podíl hlasů LEVICE v parlamentních volbách 2010**

Ani v roce 2010 se nic zásadního v rozhodování voličů nemění, alespoň co se týče dopadu počtu nezaměstnaných osob na výstupy parlamentních voleb. I v tomto roce nezaměstnaní byli favorizujícím faktorem pro počet hlasů obdržených českou levicí. To ostatně dokládají názorně tabulky číslo 29 a 30. Nezávisle proměnná v těchto konkrétních volbách dokáže vysvětlit přibližně 30% variability podílu odevzdaných hlasů pro levici a její jednocentní navýšení navíc znamená navýšení její podpory o 1,265%. Toto vše lze vyvodit z výše prezentovaných tabulek.

Volby 2010 – PRAVICE – výsledky lineární regresní analýzy

Tab. 31: Model – výsledky (volby 2010 PRAVICE: ODS + TOP 09)

R	R Square	Adjusted R Square
,603 ^a	,364	,361

a. Indikátor: (Nezávisle proměnná), **PODÍL NEZAMĚSTNANÝCH (2011)**

Tab. 32: Koeficienty^a

Nezávisle proměnná	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	Sig.
	B	Std. Error	Beta	
	48,491	1,448		,000
PODÍL NEZAMĚSTNANÝCH (2011)	- 1,465	,135	- ,603	,000

a. Závisle proměnná: **Podíl hlasů PRAVICE v parlamentních volbách 2010**

Negativní účinek nezaměstnanosti na volební podporu pravicových stran, v tomto roce představovaných nově nejen ODS, jako tomu bylo v roce 2006, ale nově také stranou TOP 09, se v těchto volbách, jak znázorňuje tabulka číslo 32, ještě dále zvýšil. Zatímco v roce 2006 zodpovídala míra nezaměstnanosti za cca. 18% odchylky v zisku hlasů pravice, o čtyři roky později již to bylo 36,1% (viz tabulka 31). Negativní korelace činila v roce 2006 -0,424, zatímco v roce 2010 -0,603. Hodnoty se tak v roce 2010 vrátily v zásadě zpět k parlamentním volbám z roku 2002, kdy výše podílu nezaměstnanosti zodpovídala za 36,7% z variace volební podpory pravice a negativní korelace v nich vykazovala hodnotu -0,606.

PODÍL OSOB SAMOSTATNĚ VÝDĚLEČNĚ ČINNÝCH

Volby 2010 – PRAVICE – výsledky lineární regresní analýzy

Tab. 33: Model – výsledky (volby 2010 PRAVICE: ODS + TOP 09)

R	R Square	Adjusted R Square
,731 ^a	,534	,532

a. Indikátor: (Nezávisle proměnná), **PODÍL OSVČ (2011)**

Tab. 34: Koeficienty^a

Nezávisle proměnná	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	Sig.
	B	Std. Error	Beta	
PODÍL OSVČ (2011)	5,185 2,014	1,860 ,131	,731	,006 ,000

a. Závisle proměnná: **Podíl hlasů PRAVICE v parlamentních volbách 2010**

Jestliže je pro strany pravicové obecně handicapem vysoká nezaměstnanost v oblastech, kde kandidují, pak pomyslný protiklad představuje vysoké zastoupení zaměstnavatelů a OSVČ. Souvislost je velmi vysoká, zatím nejvyšší naměřená v této práci: $r = 0,731$! Právce nejen, že se hlásí k obhajobě podnikatelů a jejich aktivit, ale očividně i podnikatele považují pravicové strany za nejlepší možnou volbu. Jak lze vidět z tabulky 34, tak při procentním navýšení podílu podnikatelů (OSVČ) vzroste podpora pravice přibližně o 2 procenta.

Volby 2010 – LEVICE – výsledky lineární regresní analýzy

Tab. 35: Model – výsledky (volby 2010 LEVICE: ČSSD + KSČM)

R	R Square	Adjusted R Square
,705 ^a	,497	,494

a. Indikátor: (Nezávisle proměnná), **PODÍL OSVČ (2011)**

Jak lze vyčíst z této tabulky číslo 35, zastoupení OSVČ v ORP dokáže vysvětlit 49,4% variability volební podpory levicových politických stran. Takřka u po-

loviny volebního rozhodování zda udělit hlas levici tak stálo to, zda volič podniká či nikoli.

Tab. 36: Koeficienty^a

Nezávisle proměnná	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	Sig.
	B	Std. Error	Beta	
	61,344	1,805		,000
PODÍL OSVČ (2011)	- 1,815	,128	- ,705	,000

a. Závisle proměnná: **Podíl hlasů LEVICE v parlamentních volbách 2010**

V případě levicových stran je tendence zcela opačná. Čím vyšší zastoupení OSVČ a zaměstnavatelů v ORP, tím nižší podpora stran patřících do levicového spektra. Korelace ve volbách 2010 je opět vysoká, tentokrát negativní: $r = - 0,705!$ Stejně tak je vysoká i souvislost mezi procentuálními podíly OSVČ a levicových voličů: když vzroste o jedno procento zastoupení prvně jmenovaných, druhých jmenovaných bude o přibližně 1,8% méně.

Volby 2013 – LEVICE – výsledky lineární regresní analýzy

Tab. 37: Model – výsledky (volby 2013 LEVICE - ČSSD + KSČM)

R	R Square	Adjusted R Square
,517 ^a	,267	,264

a. Indikátor: (Nezávisle proměnná), **PODÍL NEZAMĚSTNANÝCH (2011)**

Tab. 38: Koeficienty^a

Nezávisle proměnná	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	Sig.
	B	Std. Error	Beta	
	25,601	1,495		,000
PODÍL NEZAMĚSTNANÝCH (2011)	1,208	,140	,517	,000

a. Závisle proměnná: **Podíl hlasů LEVICE v parlamentních volbách 2013**

I v dosud posledních parlamentních volbách, které se na našem území konaly, tedy ve volbách v roce 2013, bylo možno sledovat stejné tendence, které se

projevily v regresních analýzách i v předchozích volbách do parlamentu. Když roste počet nezaměstnaných osob, roste i počet levicových voličů. Ačkoli vysvětlující síla (kauzalita) zvolené nezávisle proměnné (tedy podílu nezaměstnaných v roce 2011) oproti volbám 2010 nepatrně klesla, přesto i ve volebním roce 2013 dokáže stále vysvětlit téměř třetinu variability volební podpory levice (ČSSD a KSČM). Při nárůstu nezaměstnanosti o jedno procento roste podpora levicových stran o 1,2%.

Volby 2013 – PRAVICE – výsledky lineární regresní analýzy

Tab. 39: Model – výsledek (volby 2013 PRAVICE: ODS + TOP 09)

R	R Square	Adjusted R Square
,159 ^a	,025	,021

a. Indikátor: (Nezávisle proměnná), **PODÍL NEZAMĚSTNANÝCH (2011)**

Tab. 40: Koeficienty^a

Nezávisle proměnná	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	Sig.
	B	Std. Error	Beta	
	13889,471	4108,568		,001
PODÍL NEZAMĚSTNANÝCH (2011)	- 884,597	383,695	- ,159	,022

a. Závisle proměnná: **Podíl hlasů PRAVICE v parlamentních volbách 2013**

I v případě pravicových stran (ve volbách 2013 zahrnutý do provedené analýzy ODS a TOP 09) má nezaměstnanost stejný vliv jaký pro ně měla i v předchozích volbách. Nicméně její účinek je znatelně nižší oproti předchozím volbám v roce 2010. Zatímco v roce 2010 byla nezaměstnanost silným determinantem v neprospěch volebních zisků pravicového politického spektra, když dokázala vysvětlit 36,1% odchylky v podpoře pravice, přičemž její dopad na volební preference pravice (ODS a TOP 09) byl velmi nevýhodný (-0,603), ve volbách 2013 si sice nezaměstnanost zachovala svůj negativní účinek na volební výsledky pravice, ale výrazně poklesla jak její síla (-0,159), tak i její vysvětlující síla (jen 2,1%)! To může napovídat o tom, že nezaměstnanost již nebyla pro voliče natolik důležitá v jejich volebním úsudku, když na síle nabrala tematika korupce, dále také například poplatky ve zdravotnictví, církevní restituce a podobně. Svou roli jistě sehrála také

celkově značně snížená podpora stran ODS i TOP 09 ve společnosti, když jejich společná vláda nebyla lidmi hodnocena příliš pozitivně, následně se voliči vyjádřili jasně, když ODS v těchto volbách 2013 získala méně 10% voličských hlasů. Do popředí se naopak dostalo Hnutí ANO 2011 spojené s Andrejem Babišem, které skončilo v těchto volbách těsně druhé za vítěznou ČSSD.

VLIV OSOB SAMOSTATNĚ VÝDĚLEČNĚ ČINNÝCH

I v rámci analýzy volebního chování českého elektorátu v parlamentních volbách 2013 je dobré a dokonce vhodné se podívat na to, zda mají na výsledky jednotlivých ideologických směrů: pravice a levice, nějaký dopad podnikatelé a zaměstnavatelé a míra jejich zastoupení ve společnosti.

Volby 2013 – PRAVICE – výsledky lineární regresní analýzy

Tab. 41: Model – výsledky (volby 2013 PRAVICE - ODS + TOP 09)

R	R Square	Adjusted R Square
,684 ^a	,468	,465

a. Indikátor: (Nezávisle proměnná), **PODÍL OSVČ (2011)**

Tab. 42: Koeficienty^a

Nezávisle proměnná	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	Sig.
	B	Std. Error	Beta	
PODÍL OSVČ (2011)	-3,520 1,449	1,529 ,108	,684	,022 ,000

a. Závisle proměnná: **Podíl hlasů PRAVICE v parlamentních volbách 2013**

Z výše uvedených tabulek lze vyvodit závěr, že oproti podílu nezaměstnaných se u podílu podnikatelů ve společnosti a jeho provázanosti s volebními preferencemi zvolených pravicových stran (ODS a TOP 09) oproti minulým volbám v roce 2010 nic podstatného nezměnilo. I když se dopad počtu zaměstnavatelů a OSVČ na výsledky voleb 2013 u pravice oproti předcházejícím volbám 2010 o něco snížil (z 0,731 na 0,684) a i její vysvětlující procentuální hodnota mírně poklesla (z 53,4% na

46,8%), přesto je její napojení na volební výsledky pravice stále nejen dobře viditelné, ale v rámci výsledných hodnot všech v této práci prezentovaných výsledků regresních analýz, i výrazné. Stručně řečeno, čím více podnikatelů v daném vzorku voličů, tím více pravicových hlasů v něm bude. Jedná se tedy, matematicky napsáno, o přímou úměrnost.

Volby 2013 – LEVICE – výsledky lineární regresní analýzy

Tab. 43: Model – výsledky (volby 2013 LEVICE: ČSSD + KSČM)

R	R Square	Adjusted R Square
,707 ^a	,499	,497

a. Indikátor: (Nezávisle proměnná), **PODÍL OSVČ (2011)**

Tab. 44: Koeficienty^a

Nezávisle proměnná	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	Sig.
	B	Std. Error	Beta	
	64,275	1,853		,000
PODÍL OSVČ (2011)	- 1,873	,131	- ,707	,000

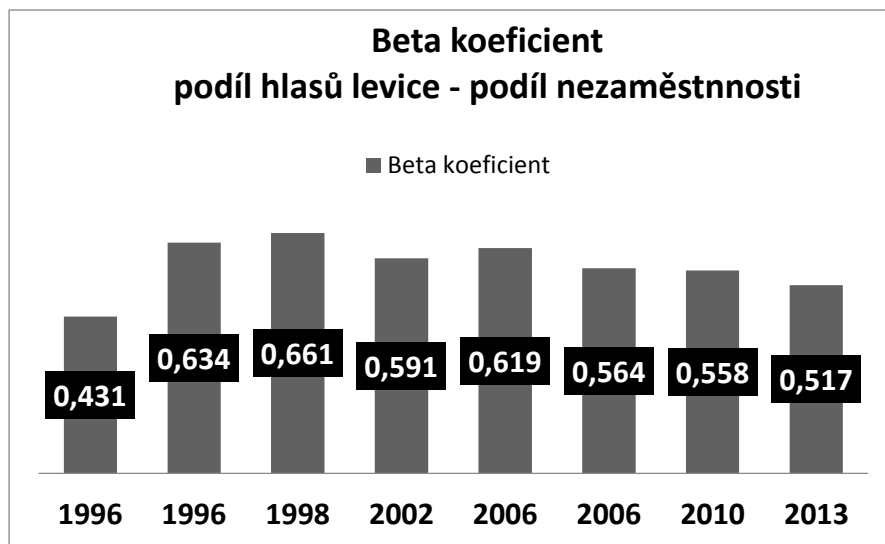
a. Závisle proměnná: **Podíl hlasů PRAVICE v parlamentních volbách 2013**

Dopad podnikatelů na volební zisky obou zkoumaných ideologicky odlišných táborů byl, jak vidíme, ve volbách 2013 výrazný. I u levice je číselná hodnota korelačního vztahu mezi zvolenými proměnnými vysoká. Oproti pravici se ale jedná o nepřímou úměrnost, tj. čím více podnikatelů, tím menší volební zisky pro levici. Numericky vyjádřeno je vztah takovýto: $r = -0,707$, v roce 2010 to bylo $r = -0,705$. Lze proto postulovat závěr, že příčinná souvislost je nejen vysoká, ale i v čase de facto konstantní a její vysvětlovací síla je téměř 50% jak ve volbách 2010, tak ve volbách 2013.

GRAF S VÝSLEDKY BETA KOEFICIENTU - LEVICE

(standardizovaný regresní koeficient - určuje sílu souvislosti mezi proměnnými)

Nyní si zjištěné korelace prostřednictvím tzv. Beta koeficientu přeneseme do grafů, aby bylo jasně vidět, jak se síla souvislosti mezi zvolenou nezávisle proměnnou (podíl nezaměstnaných osob) a závisle proměnnou (nejprve podíl hlasů levice, na další stránce pak podíl hlasů pravice ve volbách) vyvíjel v čase.

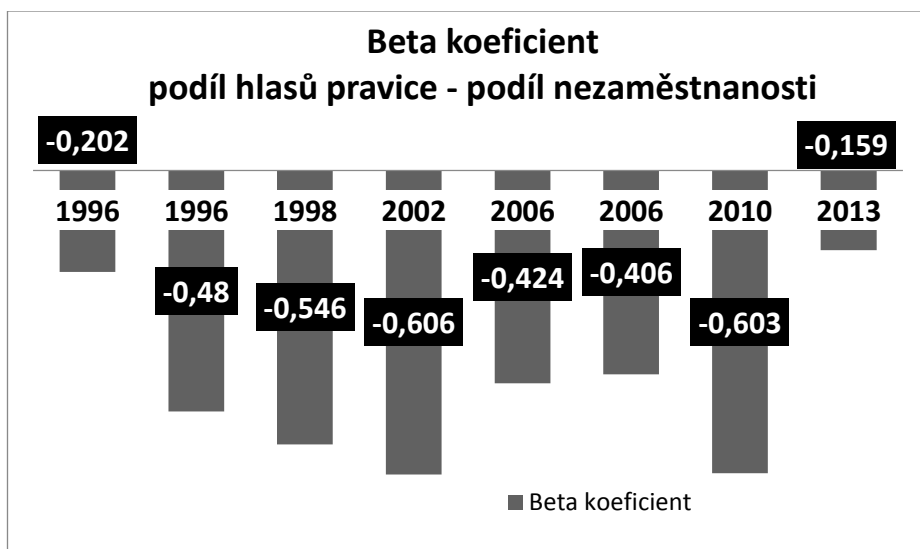

Poznámka: Pro volby, které jsou ve sloupci koeficientů dvakrát, platí následující: První volby (více vlevo) počítají s daty z dřívějšího sčítání (tj. Beta koeficient 0,431 ve volbách 1996 je výsledkem ze sčítání z roku 1991), zatímco druhý sloupec s pozdějším sčítáním (v případě voleb 1996 se sčítáním z roku 2001).

Z grafu výše je jasně patrné, že největší vliv měla nezaměstnanost na zisky levicové stranické rodiny v parlamentních volbách v roce 1998, na druhém místě se umístily volby v roce 1996 za předpokladu, že do analýzy zahrneme data z pozdějšího sčítání v roce 2001. Nad korelační koeficient 0,6 se nezávisle proměnná dostala poté už jen jednou, ve volbách 2006. Přesto je souvislost mezi nezaměstnaností a volebními zisky levice (ČSSD a KSČM), jak vidíme, vysoká (tento koeficient může dosahovat hodnot mezi -1 = maximálně negativní korelace až 1 = maximálně pozitivní korelace). Opět a naposledy tak vidíme, že s rostoucí nezaměstnaností roste podpora levice ve společnosti.

GRAF S VÝSLEDKY BETA KOEFICIENTU - PRAVICE

(standardizovaný regresní koeficient - určuje sílu souvislosti mezi proměnnými)

Druhý graf obsahuje stejné informace a je pojat stejným způsobem, jako graf nad ním, jen s tím rozdílem, že tento graf se týká volebních výsledků pravicové stranické rodiny.

Vidíme opět zcela odlišné dopady nezaměstnanosti na volební zisky pravece. Jasně je vidět, že největšího negativního korelačního koeficientu bylo dosaženo ve volbách 2002, jen těsně pak následovaly volby 2010. Žádné další volby již nepřesáhly výši korelace - 0,6, avšak téměř všechny (s výjimkou prvních a posledních voleb) dosáhly negativní korelace vyšší než - 0,4, což je opět docela silná souvislost, když si uvědomíme, že maximálně negativní scénář počítá s hodnotou - 1.

Pravice tak na vysoké nezaměstnanosti trátí, zatímco levice získává.

Závěr

Záměrem předložené bakalářské práce bylo přiblížit volební chování českých voličů u nejdůležitějších voleb, které se v České republice konají a které rozhodujícím způsobem determinují vývoj v zemi, tedy u voleb do Poslanecké sněmovny. Primárním cílem bylo otestovat sílu dvou faktorů, jež voliče vedou k volbě spíše buďto pravicově nebo levicově orientovaného politického uskupení, a zda se tyto faktory, respektive jejich síla, nějakým způsobem proměňuje v čase.

Ve své úvodní kapitole se práce zabývala zejména politickou situací předcházející svobodným volbám konaným po roce 1989 v době komunistické dominance, popisem české tranzice a dalším okolnostem předcházejícím událostem z listopadu 1989.

Následná část práce přinesla čtenářům základní přehled týkající se pravidel voleb v ČR, používaného volebního systému, metody přepočtu hlasů na mandáty a dalšími atributy stranického a politického systému. Na tuto část navázaly již konkrétní explanační teoretické přístupy volebního chování nejen českých voličů, tyto teorie byly postupně stručně představeny a popsány jejich předpoklady. Tento druhý oddíl práce měl také upozornit na značnou komplexitu spjatou s volebním usuzováním občanů.

Třetí kapitola práce představila stav dosavadního bádání ve zvolené tématice, stručně zmínila stěžejní výsledky jednotlivých odborných publikací a článků. Tato kapitola by měla být jakýmsi „vstupem“ do následující části, která se již zabývala empirickou analýzou volebního chování českých voličů za pomoci volebním i cenзовých dat a statistického programu SPSS.

Co se týká výsledků realizovaných analýz, je jasné, že zvolené nezávislé proměnné (míra nezaměstnaných osob a míra zastoupení podnikatelů a OSVČ v populaci) mají v některých volbách menší, v některých větší následky na volební zisky zvolených stran, respektive stranických rodin. Mají i předpokládaný směr dopadu. Zatímco pro pravicový tábor je výhodný co největší podíl zaměstnavatelů v daném ORP, pro levicový tábor je to co největší podíl nezaměstnaných. Na druhou stranu handicap pro pravici představují právě nezaměstnaní voliči, zatímco pro levici je negativem vysoký počet podnikajících voličů. Možná by bylo možné situaci velmi zjednodušeně přirovnat k pravidlům tzv. hry s nulovým součtem. Tedy to, co levice získává s vysokým počtem nezaměstnaných, to pravice ztrácí a to, co pravice získává se zvyšujícím se počtem podnikatelů, to levice ztrácí.

V průměru vyšší korelační síla byla naměřena v případě podílů OSVČ, než v případě podílů nezaměstnaných. Zejména v posledních dvojích parlamentních volbách (2010 a 2013) mělo vysoké zastoupení podnikatelů ve voličské skupině signifikantní dopad na volební výsledky jak pravice, tak také levice. V posledních dvojích volbách dokáží podnikatelé u obou stranických rodin vysvětlit buďto těsně pod polovinu, nebo dokonce těsně nad polovinu variací volební podpory (v případě pravicové stranické rodiny ve volbách 2010).

Co se týká nezaměstnanosti, i ta dopadá svým účinkem na volební výstupy. S výjimkou voleb v letech 2002 a 2010 měla vyšší vliv na výsledky levice, zatímco v těchto dvou případech dokázala vysvětlit vyšší procentuální výši odchylky u pravicového politického spektra. Naopak v prvních a posledních zkoumaných volbách (tj. 1996 a 2013) pravice příliš na vysokou nezaměstnanost nedoplácela, zjištěné korelace jsou oproti ostatním volbám o dost nižší a nezávislá proměnná dokáže v těchto dvou volbách vysvětlit 3,6%, respektive jen 2,1% volební variace preferencí pravice.

Pokud bychom měli na tomto místě zodpovědět vyřčené hypotézy této práce, pak obě hypotézy byly na základě analýzy literatury, ale i provedených regresních analýz, potvrzeny. První hypotéza, že „vysoká nezaměstnanost negativně ovlivňuje pravděpodobnost vysoké podpory pro pravicové strany“ platí, nicméně s tím, že její síla je v určitých případech možná překvapivě nízká (zejména v posledních volbách 2013). Druhá formulovaná hypotéza zněla takto: „s větším počtem zaměstnavatelů v dané oblasti souvisí větší volební zisky pravicové politiky.“ I tuto druhou hypotézu se podařilo v práci verifikovat, navíc dosahuje vyšších hodnot korelačních koeficientů, tedy to, že je někdo podnikatelem - zaměstnavatelem, ho v jeho volebním úsudku ovlivňuje v průměru silněji, než to, že je někdo nezaměstnaný. K tomuto je asi také nutno dodat, že nezaměstnaný může být člověk pouze krátkodobě a je určitě rozdíl mezi tím, být nezaměstnaný několik týdnů či měsíců, anebo několik let. V prvním případě můžete volit daleko spíše pravici, neboť můžete doufat v to, že brzy zase nezaměstnaní nebudete a třeba už dokonce plánujete začít podnikat. V druhém případě je ale situace určitě jiná, jste daleko skeptičtější a možná si vyberete ve volbách jako svého reprezentanta stranu KSČM, která tradičně slibuje vyšší zaměstnanost, vyšší sociální dávky, solidaritu apod. Komunisté jsou nejen u nás často formou jakéhosi protestního hlasu, než nějakého racionálního kalkulu. Jak upozornil ve své knize Lukáš Linek, když budete dlouhodobě bez práce a ekonomicky se vám nebude dařit, jen těžko budete přemýšlet nějak pozitivně o

demokracii, protože nebudete mít na tyto „vyšší principy“ myšlenky a spíše budete přemýšlet, jak vyžít do příštího měsíce.

V současné době je ale nezaměstnanost v České republice nízká, dokonce i na poměry celé Evropy. Pokud se jí podaří udržet na nízkých hodnotách, pravděpodobně bude mít i daleko nižší účinky na voliče, než jaké v minulosti často měla. Současně ale bude tato situace vysoké zaměstnanosti spíše nevýhodná pro levicové strany (ČSSD a KSČM). Zaměstnaní lidé budou daleko častěji volit podle jiných charakteristik (často ne na základě materiálních hodnot), častěji si vyberou pravicové strany, nebo hnutí ANO 2011, které není možné podle našeho názoru ani v současné době jednoznačně zařadit v politickém spektru mezi pravici nebo levici, což ale zjevně nevadí většině voličů, neboť v současné době je toto uskupení vystavěné kolem charismatické osoby podnikatele Andreje Babiše favoritem příštích sněmovních voleb. Co bude ovlivňovat jejich výsledky a proč, to už je úkol, který stojí před obdobně zaměřenými vědeckými pracemi.

Seznam použité literatury

Čmejrek, Jaroslav, Bubeníček, Václav, Čopík, Jan. 2010. *Demokracie v lokálním politickém prostoru. Specifika politického života v obcích ČR*. Praha: Grada.

Charvát, Jakub. 2013. *Politika volebních reforem v ČR po roce 1989*. Praha: Grada.

Disman, Miroslav. 2005. *Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele*. 3. vyd. Praha: Karolinum.

Duverger, Maurice. 1981. *Les partis politiques*. Paris: Librairie Armand Colin

Hinton et al. 2014. *SPSS Explained*. 2. vyd. Londýn a New York: Routledge.

Hloušek, Vít, Kopeček, Lubomír. 2004. *Konfliktní demokracie: moderní masová politika ve střední Evropě*. Brno: Masarykova univerzita.

Hloušek, Vít; Kopeček, Lubomír. 2010. *Politické strany: původ, ideologie a transformace politických stran v západní a střední Evropě*. Praha: Grada.

Jehlička, Petr, Sýkora, Lukáš 1991. „Stabilita regionální podpory tradičních politických stran v českých zemích (1920-1990).“ *Sborník ČGS* sv. 96, č. 2, 81 - 95.

Klíma, Michal. 1998. *Volby a politické strany v moderních demokraciích*. Praha: Radix.

Kostelecký, Tomáš, Stachová, Jana, Čermák, Daniel. 2002. *Region a politika*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky.

Kostelecký, Tomáš et. al. 2014. *Koho volí Vaši sousedé? Prostorové vzorce volebního chování na území Česka od roku 1920 do roku 2006, jejich změny a možné příčiny*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).

Kouba, Karel. 2007. „Prostorová analýza českého stranického systému. Institucionalizace a prostorové režimy.“ *Sociologický časopis* 43, č. 5, 1017–1037.

Kunštát, Daniel. 2013. *Za rudou oponou: komunisté a jejich voliči po roce 1989*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).

Kyloušek, Jakub et al. 2007. *Volební mapa města Brna*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK).

Lebeda, Tomáš. 2007. *Voliči a volby 2006*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.

Linek, Lukáš. 2010. *Zrazení snu? Struktura a dynamika postojů k politickému režimu a jeho institucím a jejich důsledky*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).

Linek, Lukáš. 2012. *Voliči a volby 2010*. Praha: Sociologické nakladatelství

(SLON).

Linek, Lukáš. 2013. *Dočasná stabilita? Volební podpora politických stran v České republice v letech 1990-201*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).

Lipset, Seymour Martin, Rokkan, Stein. 1967. *Party systems and voter alignments: Cross-national perspectives*. Toronto: The Free Press.

Lipset, Seymour Martin. 1960. *Political man*. New York: Doubleday & Company.

Mair, Peter. 1997. *Party System Change: Approaches and Interpretations*. Oxford: Clarendon Press.

Maškarinec, Pavel. 2011. „Volební podpora ČS(D)SD, (KDU)-ČSL, KSČ(M) a ODS v prostoru dnešního Libereckého kraje v letech 1920–1935 a 1996–2010: Kontinuita či diskontinuita voličských vzorců?“ *Evropská volební studia* 6, č. 1, 22-43.

Maškarinec, Pavel. 2013. „Prostorová analýza prezidentských voleb v České republice v roce 2013.“ *Sociológia* 45, č. 5, 435-469.

Maškarinec, Pavel. 2014. *Volební geografie Libereckého kraje 1992–2010*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK).

Maškarinec, Pavel. 2015. „Nekonečný příběh. Pokračující stabilita voličské podpory Komunistické strany Čech a Moravy v parlamentních volbách 2006 – 2013.“ *Politické vědy* 18, č. 3, 135-160.

Norris, Pippa. 2004. *Electoral Engineering: Voting Rules and Political Behavior*. New York: Cambridge University Press.

Novák, Miroslav. 1997. *Systémy politických stran: Úvod do jejich srovnávacího studia*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).

Říchová, Blanka. 2012. *Úvod do současné politologie: srovnávací analýza demokratických politických systémů*. 3. vyd. Praha: Portál.

Sartori, Giovanni. 2011. *Srovnávací ústavní inženýrství: zkoumání struktur, podnětů a výsledků*. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).

Voda, Petr. 2015. *Jaké je role postkomunismu? Volební geografie České a Rakouské republiky v letech 1990-2013*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK).